

TÖRTÉNELEM SZAKOS HALLGATÓK

IDŐSZAKOS KIADVÁNYA

2. SZÁM.

1974.

1983 SEP 27

- 1 -

" A E T A S "

A JATE BTK történelem szakos hallgatóinak időszaki kiadványa

második szám

1974

április

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

- V. évfolyam - Csajági Réka
 - Csejtei Dezső
 - Frank Gábor
- IV. évfolyam - Bodonyi Ilona
 - Csernus Sándor
 - Kecskés János
- III. évfolyam - Géczi Lajos
 - Pornói Károly
 - Solymosi Gyöngyi
- II. évfolyam - Galántha Márta
 - Petrovics István
 - Schwarz Klára
- I. évfolyam - Csányi István
 - Majsa József
 - Molnár György

A hallgatói cikkeket szakmai szempontból lektorálta:

Dr. Kristó Gyula docens,
a történelemtudományok kandidátusa

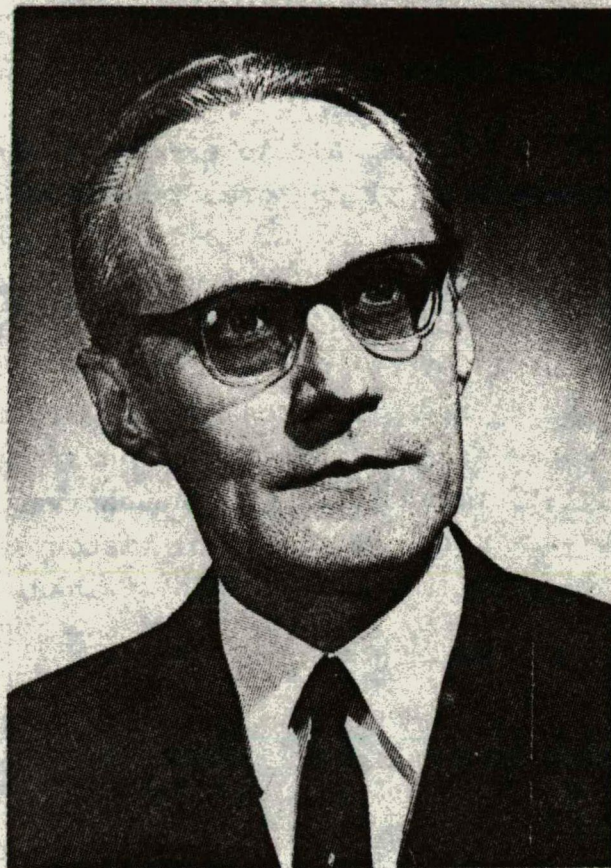
Felelős kiadó: a JATE Bölcsészettudományi Kar KISZ Végrehajtó
Bizottsága

Gépeltek: G. Tóth Ilona és Tóth Annamária

Köszönetünket fejezzük ki dr. Wittman Tibor és dr. Lehel István családjának, akik most megjelenő számunk anyagának egy részét képező dokumentumokat rendelkezésünkre bocsátották. Köszönetet mondunk továbbá azon nagy számú oktatónak és hallgatónak, akik munkájukkal érdemben járultak hozzá az emlékszám összeállításához és megjelentetéséhez.

Az "AETAS" szerkesztősége

WITTMAN TIBOR
/1923-1972/

1923 jan. 15.-én született Jászberényben, egyetemi tanulmányait Budapesten végzi, 1946-ban doktorál, 1955-ben kandidátus, 1962-től a történelemtudományok doktora. 1954-ben docens, 1959-től tanszékvezető, 1961-ben egyetemi tanár. 1963-64 között dékánhelyettes, 1964-től 1967-ig oktatási rektorhelyettes. A bolíviai Tomás Frias Autonóm Egyetem diszdzektora, a belgiumi Bachten van Kupe tagja. 1948-ban a Magyar Történelmi Társaság tagjai közé kerül. Tudományos tisztségei: MTA Történettudományi Bizottsági tag, a TMB Történettudományi Szakbizottsági tag, az MTA Acta Historica Hungaricae szerkesztőbizottsági tag; 1956-tól az oktatásügy kiváló dolgozója. 1970-től a SZAB IB-nak tagja. 1972 július 31-én bekövetkezett halála pótolhatatlan veszteség. Munkásságának értékelése a jövő feladata; jelen kiadványunk célja csupán az, hogy fölveillantsuk egy ritka tudósegénység alakját, úgy ahogy számunkra megmaradt.

DR. WITTMAN TIBOR MAGYAR TÖRTÉNETI MUNKÁSSÁGA

A 49 éves korában, alkotó ereje teljében elhunyt Wittman Tibor, a történettudományok doktora, tanszékvezető egyetemi tanár tudományos tevékenysége a magyar és az egyetemes történet igen széles területeit fogta át. Tudományos kutatásait a magyar reformkor vizsgálatával kezdte. Bölcsészdoktori disszertációját 1946-ban a centralistákból írta.

A polgári történetírás csak mellel foglalkozott Bethlen Gábor hadseregének és a hadsereg hadművészetének problémakörével. Wittman Tibor "Bethlen Gábor mint hadszervező" c. tanulmányában a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokkal szoros összefüggésben, egyetemes hadtörténeti analógiák felhasználásával dolgozta fel az említett témakört. Pár évvel később - 1952-ben - adta közre "Bethlen Gábor" címmel ennek népszerű összefoglalását. Kézírtos kandidátusi értekezésében külön is feldolgozta Bethlen Gábor cseh kapcsolatait, majd pedig foglalkozott az orosz kapcsolatok kérdésével is.

Magyarország történetének egyetemi tankönyvében a XVII. századi erdélyi fejedelemség és a magyarországi uralkodó osztály függetlenségi és rendi küzdelmeiről szóló rész Wittman Tibor munkája. Az "Europica Varietas" című cikke Szepsi Csombor Márton 1620-ban megjelent nyugat-európai útirajzát méltatja és értékeli. A "Quelques problèmes des luttes d'indépendance de Transylvanie contre les Habsbourg et de leur idéologie" c. tanulmányában rámutatott a parasztság és a nemesség szerepére a függetlenségi harcokban, amelynek ideológiai megalapozása Bethlen Gábor korában a magyar politikai tudomány és államelmélet kezdeteit jelentette. A magyarországi politikai tudományok megalapozóinak /Révai Péter, Schödel Márton, Pataki Füsös János/ munkáiban Wittman Tibor egy mérsékelt központosítás ideológiáját követi nyomon, elsősorban Lipsius hatását mutatva ki.

"Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez /1606-1618/" c. tanulmányában a Habsburg-birodalomhoz tartozó országok rendjeinek együttműködését vizsgálta a központi kormányzat ellen. Megállapítja, hogy az adott időszakban még nem beszélhetünk Habs-

burg-abszolutizmusról, sőt elképzelhető volt a birodalom felbomlása és egy lengyel típusú nemesi demokrácia kialakulása.

A magyar politikai tudománnyal és államelmélettel kapcsolatos kutatásai során fordult az egyetemes történet problémái felé. Az "árforradalom" szerepét a kelet-európai, közelebbről a magyarországi késői feudális viszonyok szemszögéből vizsgálja. Szinte minden munkájának központi kérdése, hogy miként tör utat magának a haladás az elmaradottság legkülönbözőbb formái között.

Az érzékeny problémalátás, az egyetemes történeti látásmód, az önmagával szemben támasztott egyre nagyobb igényesség teszi Wittman Tibor egész életművét tudományos módszertani iskolává.

Dr. Szántó Imre

A KUTATÓ TÖRTÉNETÉSZ

Wittman professzor tevékenységének - bárha oly sokrétű is - legelőször szemünkbe ötlő vonása a következetesség. Ez egyrészt szemléleti jellegű: a történetileg új, haladó, az élenjáró és az elmaradott küzdelme, kölcsönhatása izgatta; az elmaradottság okai, jellemzői, tükröződése.

Nem nehéz észrevenni például, hogy a magyar centralistákról szóló egyetemi doktori disszertációja és a XIX. századi bolíviai gondolkodó, José Maria Dalence munkásságának kutatása - bár két évtized választja el a két tanulmányt - ugyanazt a problematikát jelenti: az elmaradottság-élményt, a fejlett európai országoktól való nagy lemaradást, ennek felismerését s ez elmaradottság leküzdésére kialakított elképzeléseket megfogalmazó gondolkodó-típus iránti vonzalmat jelenti mindkét tanulmány.

Wittman professzornak meggyőződése volt: Latin-Amerika kutatásánál a kelet-európai, köztük a magyar történészeknek van egy nagy "előnyük": a saját, kelet-európai elmaradottság-élményük, mely /meg/értőbbé teszi őket a távoli szubkontinens módszertanilag hasonló problémái iránt is.

Ebből a magatartásból következett a latin-amerikai problémákkal, gondokkal történő érzelmi-értelmi azonosulás, melyben - mert ez az elkötelezettség a haladó, forradalmi mozgalmak mellett jelentkezett - a marxista pártosság szép példáját is adja Wittman professzor.

A magyar történelem kutatásától Latin-Amerika történetének vizsgálatáig nagyon logikus, nagyon következetes út vezetett; olyan út, melyen kutató érdeklődése volt a hajtóerő. A XVII. századi magyar történelem kutatása a 30-éves háború egyetemes európai összefüggéseinek vizsgálatához vezet el; innen logikusan jut el Németalföldre, s a holland "gazdasági csoda" kutatásáig. A németalföldi forradalom-szabadságharc vizsgálata során kellett megismerni az ellenfelet is - s születtek a szép tanulmányok a spanyol abszolutizmusról, államelméletről, a spanyol hanyatlásról.

Spanyolország után a gyarmatok, Latin-Amerika következik, hogy aztán - s ez az elkövetkező évek terve volt - a kontinensek kapcsolatait, a "háromszögű", "négyyszögű" gazdaság - a világgazdaság - törvényszerűségei, kapcsolatainak feltárása következzen; az összehasonlító, szintézis jellegű kutatások.

Kutató szenvedélye nem ismerte a 8 órás munkaidőt. Hatalmas munkabírással dolgozott, s közben mindig tanult is. Tudományos életrajza szerint, ha jól emlékszem, kilenc európai nyelvet ismert, de az utolsó években már az a gondolat foglalkoztatta, hogyan lehetne kecsua nyelvkönyveket beszerezni, hogy megtanulva ezt az indián nyelvet, mélyebben feltáruljon számára az Andok-térség világa.

Kutató útjain nem dolgozott könnyű feltételek között. Akadémiai doktori értekezéséhez gyűjtendő anyagot, 1957-ben Belgiumban a "kommunista" útlevéllal rendelkező kutatót mély bizalmatlanság, hideg légkör vette körül. A hatóságok mint "veszélyes elem"-től ujjlenyomatot vettek. Kubában trópusi hőségben, 85-90%-os relatív páratartalmú klimában dolgozik; a bolíviai Potosiba, a 4100 méteres magasságú andoki városba télen érkező kutató a Casa de Moneda levéltárában - első európai történészként - pokrócba burkolózva vizsgálja a történész-nem-látta anyagokat.

Sajátos vonulatot jelent történetírói munkásságában a történelmi ismeretterjesztő írások sora. Mint jó pedagógus, tudta: a kutatott eredményeket /s az ő esetében ezek legtöbbje spanyolul jelent meg/

közel kell vinni a széles olvasóközönséghez.

Ebből a pedagógus-magatartásból következett az is, hogy a tudós történész a felsőoktatás-pedagógia területére is kirándult.

Életműve - bár befejezetlen, torzó - mégis összefüggő, szerves egész.

Dr. Anderle Ádám

WITTMAN TIBOR

/1923-1972/

/A következő - eredetileg francia nyelvű - cikk, melyet bizonyos rövidítésekkel közlünk, Dr. Makkai László tollából származik. Megjelent: Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 19, 1973./

... Wittman Tibor olyan életművet hagyott ránk, mely - fájó, hogy befejezetlen - külön és kivételes helyet biztosít számára nemzedéknek magyar történészei között. Teljes egészében az egyetemes történelem kutatásának szentelte magát, ami eléggé ritka jelenség hazánkban, anélkül, hogy ezáltal "gyökerét veszítette", vagy másodkézből dolgozó kompilátorrá vált volna... Népe történetének szenvedélyes vizsgálójaként a történelmi erők nemzetközi összefüggése vezeti őt arra, hogy átlépje Magyarország, s ennek következtében Európa határait. Akár a régi magyar utazók, akiket annyi szimpátiával idézett fel, a világot ő is csak régi és új tanulságaik összehasonlításában tudta vizsgálni. A tudnivágyó utazó benyomásai lassanként összegyűltek a történész rendszerhez szoktatott agyában, aki végül is elérkezett a történelem alapegységének megértéséhez, melynek beépített és szerves része a nemzeti történelem.

Egy ilyen történelmi koncepció feltételeit a marxizmus szolgáltatotta, amellyel még történész pályafutása elején találkozott és tett magáévá.

1923-ban született egy alföldi kisvárosban, Jászberényben; egye-

temi tanulmányait Budapesten végezte a híres Eötvös Kollégium hallgatójaként, ahonnan nemzedékek során neves tudósok kerültek ki, de ahol a két világháború között a német "Geistesgeschichte" hatása érvényesült. A régi Magyarország katasztrófája egyúttal felépítmény-rendszere összeomlását is okozta, s a fiatal történészeknek, akik éppen hogy elhagyták az egyetemet, új utak után kellett kutatni. Wittman Tibor, mint legtöbb kollégája, ezt a szociológiai módszerben vélte megtalálni, és belevetette magát az 1848-as forradalmat megelőző évek társadalom-történetének tanulmányozásába, amely egy mély, az 1945 utáni időszakhoz hasonlítható társadalmi átalakulás periódusa.

Ez az útkereső korszak a marxizmus felhasználásával ér véget, mely tudományos irányítúje lesz egész élete során.

Történész pályafutása már a kezdetektől szorosan kapcsolódik a nevelési tevékenységhez. 1946 és 1957 között különböző főiskolákon / Jászberény, Pécs, Budapest /, azután megbízott előadóként a debreceni és szegedi egyetemeken oktatott, 1959-ben Szegeden kinevezik a középkori egyetemes történelem professzorának. A kutatás és oktatás kettős feladata megviselte törékeny egészségét, melyet nem kimélt, hogy megfelelhessen a maga elé, mint tudós, s mint professzor elé tűzött magas követelményeknek. Történeti munkássága és intézeti tevékenysége tanúskodnak erről. Publikációinak és az irányítása alatt befejezett és inspirált munkáknak hosszú sora egy robusztus alkat benyomását kelti, ami valójában egy gyöngye test csaknem hihetetlen erőfeszítésének a tanújele.

Nem csupán a kegyelet, hanem a jogos intellektuális tudnivalóság is kötelez minket, hogy kövessük útját, hogy felderítsük, miért és hogyan jutott el egy magyar történész ahhoz, hogy Flandria és Latin-Amerika történésze legyen.

Őszintén szólva, a történelmi horizont kiszélesítésének, a "globus hungaricus" határai túllépésének követelménye mindig is jelen volt a magyar marxista történetírás atmoszférájában, de a közvetlen információk, a kiadatlan források megközelítési nehézsége a történészek nagy részét visszatartotta, hogy ezt megkíséreljék megvalósítani. Általában megelégedtek azzal, hogy

rekonstruálták a magyar történelmi jelenségek nemzetközi keretét - melyek a nemzeti történelem külső feltételeiként jelentek meg - anélkül, hogy eredetük és sajátos dinamikájuk elemzésébe bocsátkoztak volna. Bátorságra, sőt bizonyos vakmerőségre lenne szükség, hogy egy kevésbé ismert területen a kutatás kockázatait és nehézségeit magára vállalja a kutató, ami egyébként is a külföldi levéltárakban tett alkalmi tanulmányutakra korlátozódik, egyenlőtlen konkurrenciában a hazai specialistákkal.

Ilyen történész nem sok volt, s Wittman Tibor ezek között is az elsők egyike.

Kezdetben nem haladt nagy léptekben. Először a XVII. századi Magyarország legközvetlenebb környezetével akart megismerkedni. Mintha kedvenc hősének, Bethlen Gábor fejedelem diplomáciai tevékenységének és politikai horizontjának kiszélesedését követné, megkísérelte megvilágítani Középkelet - Európa helyzetét, majd az erők és érdekek összefonódását a harmincéves háborúban, hogy végül is az angol-holland-spanyol konfliktushoz érjen, mely a korszak európai politikájának érzékeny pontja. Innen kettős út vezetett, amit ő a végső következtetéseikig végig vitt: az egyik Németalföldre, az első polgári forradalom hazájába, a másik Spanyolországba, a feudális ellenállás, az aranybőség, az árforradalom létrehozója hazájába.

Európa múltja és jövője gigantikus harcának látványától lenyűgözve Wittman Tibor megpróbálta megoldani a németalföldi forradalom legvitatottabb problémáinak egyikét: Flandriának rendkívül fejlett gazdasága ellenére miért kellett a spanyol feudális uralom alá kerülni? A publikált monográfiák, források, melyek jól lehet számosak, nem adtak erre kielégítő magyarázatot. A kiadatlan forrásokhoz folyamodva, s a már ismerteket átértékelve Wittman Tibor a nagy flamand városok társadalmának aprólékos elemzése után arra a következtetésre jutott, hogy a flamand forradalom bukásának fő okát a textilipar régi gyártási módja által okozott krízis kényszerítő hatása következtében az osztályok kapcsolatában végbement átalakulásban kell keresni. Monográfiája a flandriai " koldusokról " /gueux/, az első újszerű hozzájárulások egyike a fiatal magyar marxista történeti-

rás részéről az egyetemes történelem legfontosabb problémáinak egyikéhez. A magyar közönség neki köszönheti a németalföldi forradalom történeti következményeinek modern bemutatását.

Magától értetődik, hogy a holland probléma vezette az ellenkező oldalhoz, a spanyol problémához, nevezetesen Spanyolország hanyatlásának problémájához. Néhány útkereső próbálkozás szolgált iránymutatóként, amely által a történész figyelme új területre siklott. Meg kell jegyezni, hogy ezen időszak alatt kezdődnek publikációi spanyol nyelven, a mindig növekvő érdeklődésről tanúskodva a spanyol nyelvű világ iránt. Többé nem a könyvek általi érintkezésről van szó, az új érdeklődést személyes kapcsolat táplálja. Két utazás, az egyik Vietnamba, a másik Kubába, megismerteti őt az európai kolonizáció két pólusával, és a magyar történész Európa múltját egy tengeren túli perspektívában, éppen az általa tanulmányozott korszakban létrejövő világpiac összefüggésében kezdte vizsgálni. A Vietnammal való találkozás - jóllehet nem volt hatás nélküli - csupán epizódnak bizonyult, de a Latin-Amerikával való ismételt találkozás újabb két utazás során Boliviában - döntő jelentőségű volt. Meghatározta Wittman Tibor végleges specializálódását és jövőendő kutatásait. Neve az utókor számára mint Latin-Amerika első magyar történészének neve marad fenn, aki a magyar közönséget e kontinens Közép-Kelet-Európa e szögletében ezidáig kevésbé ismert történetének terjedelmes szintézisével ajándékozta meg.

A számára oly kevés idő alatt lázas tevékenységet fejtett ki ismeretének elmélyítése érdekében nem csupán azzal, hogy elsajátította mindazt, amit már megírtak a gyarmati Latin-Amerika korszakának történetéről, hanem azzal is, hogy kutatásokat végzett a levéltárak hatalmas kiadatlan anyagában. Publikációinak hosszú szériája informál bennünket kutatásairól, s képet ad sajnos befejezetlenül maradt terveiről. Mindaz, amit ebből teljesíteni tudunk teljes biztonsággal, ez az a tendencia, hogy Latin-Amerika történetét Európához kapcsoljuk, hogy a helyi jelenségeket az egyetemes történelem részeként vizsgáljuk.

... érdemeit a legilletékesebbek már elismerték: a Potosi-i egyetem "doctor honoris causa"-vá választotta, több tudományos

társaság fogadta tiszteletbeli tagjává, és részt vett a "Consejo Europeo de Investigaciones Sociales sobre America Latina" irányító testületében...

A történész portréja mégsem lenne teljes, ha megfeledkeznénk gondolatvilágának egyik legjellegzetesebb vonásáról. Egészen haláláig ugyanaz a magyar utazó maradt, aki egy nap elindult a Nagy Útra, de aki időről időre visszatért, hogy megtalálja és rögzítse hazavilágtörténelemben elfoglalt helyét...

... halála megfosztott minket életművének befejezésétől. Az általa felvetett és nyitva hagyott kérdések jelentik végakarátát, melynek megvalósítása barátainak, kollégáinak és tanítványainak feladata lesz, akik mindig hálával őrzik emlékét.

Fordította: Majoros István

A PEDAGÓGUS WITTMAN TIBOR

A legmaradandóbb kép a pedagógus Wittman Tiborról maradt meg bennem. Valamennyi szakterület számára szinte kötelező jelleggel elfogadható az a néhány megállapítás, melyet a Felsőoktatási Szemle 1969./2.sz.-ban tett, kiemelve a következő tényezőket: lényeglátásra való nevelés, önálló szellemi tevékenység a szemináriumokon, a gyakorlat szerepének növelése a tanárképzés területén, a speciális képzés helyes alkalmazása. Előadásai, szemináriumai ezeket az elveket a gyakorlatban valósították meg maradéktalanul, és csak sajnálhatjuk azt, hogy legtöbb intézménynél az ún. "komplex" óra még ma is csak a jövő elképzeléseként szerepel. Nem volt a kötelező előadások hive, hiszen ez a forma lehetővé teszi a hallgatók számára a differenciálást, különösen akkor, ha a magas színvonalú előadások száma egyre fokozódik.

Az egyetem struktúrájával kapcsolatban a tanszéki csoportok működését pártfogolta, azzal a céllal, hogy ez lehetővé teszi a kutatás erőinek koncentrálását. Rámutatott arra is, hogy a tudományágon belüli, valamint a rokontudományokkal való együttműködés új formáit, lehetőségeit kell föltárni. Szükségesnek ítélte meg a különböző tanszékek ilyen irányú koordinálását, az esetleges terhelésmegosztás szempontjából, amivel gyakorlatilag fölvetette a fő és melléktantárgy problémáját is. Az említett együttműködés egyben alapjává válhatott volna az egységes álláspontú szakmai-ideológiai felfogásnak, melynek kiemelt fontosságot tulajdonított.

Pedagógiai tevékenységének értékes részét képezte a tudományos diákkörök munkájának támogatása és szorgalmazása. Jóllehet a pedagógiai kérdésekkel foglalkozó írásai rendszeresen jelentek meg különböző helyeken /ld. bibliográfia/, az előadásokon és szemináriumokon is gyakran felvetődtek. Írásaiban mindig kiemelte a szak módszertani vezető személyének fontosságát.

Vizsgáztatási módszere is a gondolkodásra épülő történelemtanítást segítette elő: szinte vibrált a levegő ilyenkor; a kérdések úgy röpködtek, hogy alig győztünk válaszolni, de nem összefüggéstelenül, hanem szigorú belső logika szerint, a tantárgyon belüli koncentráción alapulva. Nevezetesekek voltak azok a bizonyos "utolsó

kérdések" is, melyek egy-egy felelet végéhez közeledve 5-6 esetben is elhangzottak, meglehetősen igénybe véve a hallgatók, de a "Prof." idegeit is. Jellemzője volt még ezeknek a vizsgáknak az az "apróság", hogy elvi dolgokban nem lehetett "bakizni"; célszerűbb volt a nem-tudás beismerése, azt ugyanis kevéssé vette zokon...

Törekvése mindenkor a gondolkodás fejlesztését szolgálta, és ez a cél tükröződött tankönyviről munkásságában is. Előadásokon, szemináriumokon mindig felhívta a figyelmet az újonnan megjelent szakkönyvekre, de sok időt szentelt a már elavult tankönyvek szakmai bírálatára is.

Külföldi tanulmányútjai során sem tudott "elmenni" a pedagógiai jellegű kérdések mellett, erre jó példa a Felsőoktatási Szemlében megjelent cikke, mely a latin-amerikai egyetemekkel foglalkozik.

Meggyőződésem, hogy Wittman Tibor pedagógiai, oktatói tevékenysége méltóképp egészíti ki szerteágazó, elismert tudományos munkásságát.

Nagy György László

LEVÉLFÉLE WITTMAN TIBORRÓL...

Ha azt kérdezed, Barátom, milyen volt Wittman Tibor professzor hallgatói szemmel nézve - a válasz korántsem egyszerű. Talán minden évfolyamnak /vagy hallgatónak/ más és más.

Akadnak bizonyára közös mozzanatok, pl. a két szemüveg gyakori cserélgetése előadás közben, az ideges lapozgatás a magával hozott vaskos paksamétában, vagy nevezetes kérése - "ne akarja, hogy maga miatt kiugorjak az ablakon" - némely vizsgázó diákhhoz, ezek azonban esetlegesek, keveset árulnak el az emberről is, a tanárról is.

Másodéves koromban, ősszel tartott nekünk néhány előadást a százéves háború korszakáról, illetve a francia abszolutizmus kérdéseiről, - ezeket, feljegyzéseim szerint, a történelem tanárok balgaságáról szóló elmélkedésekkel fűszerezte - majd elutazott Kubába. A vizsgaidőszakban már újra itthon volt, s mi remegő térdekkel járultunk elébe, mert az előző évfolyamot ugyancsak megtizedelte félévkor. Csoportunk azonban várakozásunk fölött szerepelt nála, s az ötöshullás nyomán néhányan felvettük a következő félévben az akkor induló Latin-Amerika speciális kollégiumot.

Az első előadást 1969. február 5-én tartotta "A két Amerika problémája" címmel. Akik a teremben összegyűltünk, inkább kíváncsian, mint őszinte szakmai érdeklődéstől vezettetve hallgattuk a "Prof." fejtegetéseit Bolton, Whitaker, Arcila Farias stb. felfogásáról, az "atlanti háromszögről", a Latin-Amerika elnevezés problematikus voltáról etc... Kíváncsiságunkat elsősorban az ismeretlen világ iránti érdeklődés, /akkor még nem létezett a "Latin-Amerika története"/, mindenek előtt pedig a kubai forradalom és Che Guevara motiválta. Tegyük hozzá: valami rendkívülit szerettünk volna kapni az általunk akkor "nagy állóvíznek" tartott egyetemről. Ezt a "rendkívülit" a magam részéről megkaptam. Az első előadást egy számomra felejthetetlen félév követte, amely a prehiszán kultúráktól az európaiak megjelenéséig, a Conquistáig ivelt, s a szemeszter végére többen Latin-Amerika bűvöletébe kerültünk. /Mellékesen szólva: a "latinamerikanisták" köre időről időre változott. Sokan lemorzsolódtak, de közben újabb és újabb tagokkal bővült a törzsgárda./

A szó klasszikus, orátori értelmében Wittman nem volt jó előadó. Idegesen, kapkodva beszélt, rendkívül gyorsan váltott témát, s előadásai végére teljesen kifáradtunk az erős koncentrációtól. Azonban hallatlanul koncepciózus, probléma-érzékeny, a történelem /a világtörténelem/ alternatíváiban gondolkodó tanár volt, aki hallgatóiba megpróbálta belészuggerálni a maga probléma-érzékenységet, s az önmaga elé állított mércével mérte hallgatóságát is. /Innen az, hogy számtalanszor kifakadt a hallgatóság szakmai és közéleti túnyasága, konformizmusa ellen előadás közben, s utólag végiggondolva: nem igaztalanul.../

1969 őszétől a speciális kollégium mellett időről időre összegyűltünk a szobájában beszélgetésre, ún. charlá-kra. Ezekre a tanácsok oktatói, valamint azok vettek részt, akik Latin-Amerikával kapcsolatos témából akartak szakdolgozatot készíteni. /Ha emlékezetem nem csal, az elsőn felfaltuk az összes reprezentációs készletet a megilletődöttségtől./

Sok mindenről szó esett itt egy-egy tea mellett: kezdetben nyelvtanári szerepet vállalt Wittman professzor úr - tőle tanultuk az első spanyol kifejezéseket. Egyszer tréfásan megjegyezte: ő Kubába menet a repülőgépen tanulta meg a spanyolt, /- "gyerekjáték kérem!/" Nyelvtanulási módszeréről később özvegyétől hallottam: hosszú éveken keresztül napi harminc szót vett át, bármilyen más munkája volt is. Amikor már megértettünk néhány egyszerű mondatot, kisebb tanulmányok olvasásával és megvitatásával is színeződtek a charláék. Azonban, ha átlapozom a Ch. F. Griffin könyvéből készített jegyzeteimet, el kell ismernem, nagy-nagy türelem és segítő szándék kellett akkoriban "előadásom" elszenvedéséhez.

Sokféle funkciót kaptak ezek a beszélgetések. Élménybeszámolóvá váltak Wittman professzor bolíviai útja után - zenével és fotókkal színezve. A sevillai történészkongresszus nyomán pedig a lehetőségek, a "van mit keresnünk" mérlegelésének fórumává. Néhányszor "igazi" latin-amerikai élményünk is akadt, a legemlékezetesebb talán Julio Leriverend kubai professzor látogatása volt, aki nemcsak mint gazdaságtörténész vitta ki tiszteletünket, hanem mint a kubai forradalom tanúja és résztvevője is. Vagy idézhetném C. Moscoso bolíviai szociológus előadását, aki saját tapasztalatai alapján számolt be hazája szegénységéről és büntetőtáborairól.

Ezek az élmények szorosan kapcsolódnak nálam a "Prof." nevéhez is.

Negyedéves korunktól, s különösen az utolsó évben a charláknak átalakultak egyfajta - nagyon szabad - szakszemináriummá, vitaforummá. Ekkor /1971 ősze/ a "Prof." már súlyos beteg volt, mégis megesett, hogy kedvenc témái egyikéről, Potosiról és a bolíviai fejlődés problémáiról beszélgetve, messze túllépte az orvos által engedélyezett munkaidőt, s annyira elmerült fejtegetéseiben, hogy csak a folyosón várakozó felesége sürgetésére maradt félbe a mondat...

Az utolsó Latin-Amerika szemináriumra - hosszú kihagyás után - 1972 tavaszán került sor, a Dékáni Hivatal tanácstermében. Talán az ún. latin-amerikai termelési mód kérdéséről volt szó, ez a téma akkortájt erősen foglalkoztatta. Sokan gyűltünk össze, s a "Prof." messze elkanyarodott a témától. A történelmet kutató ember lehetőségeit, felelősségét, egyes történetíró iskolák baklövéseit, szüklátókörségét fejtegette...

Wittman Tibor professzorról szólva el kell még mondanom, hogy mindig izgalom, valami vizsgadrukkhoz hasonló fogott el, ha szakmai kérdésekben kopogtattam nála, ami rendszerint csak akkor oldódott fel, amikor kiléptem ajtaján. Azon kevesek közé tartozott, akik számomra univerzitássá tették az egyetemet. Ő ébraztette fel bennem a nyelvtanulás igényét, s ő fordította érdeklődésemet véglegesen a történelem, az emberi társadalom történetének kérdései felé.

Példaképekről és igazi emberekről nehéz úgy beszélni, hogy kikerüljünk a mitizálás és az anekdotizálás buktatóit. A teljes embert felidézni kevés a gyarló emlékezet. Másoktól, korábban végzetektől nemegyszer hallottam, hogy Wittman professzor - akkor még egészséges volt - szívesen beállt focizni kirándulásokon, s alkalomadtán nem vetett meg egy pohár bort sem. Ezek is mozaikok. Az én Wittman-képemet is színezte, amikor 1972 őszén, könyvtárát rendezve, a vaskos spanyol, angol, francia stb. nyelvű kötetek között felfedeztünk egy konzervdobozt - tele légpuskagolyóval. Kedvenc szórakozása volt a légpuska az autózás mellett.

1972. június 28-án felkerestem a II. Belklinikán. Új körülményeim, illetve disszertációm témáját akartuk megbeszélni. Wittman tanár úr a rádiót hallgatta, s ijesztően sovány volt. Pesszimista hangulatban beszélt egészségi állapotáról, majd tervezett itáliai

- 17 -

útjáról. Később megérkezett a felesége, s a szó a nyárra, a vakációra terelődött. Azzal köszöntem el tőle, hogy legközelebb a Kárász strasszén találkozunk - séta közben...

Kukovecz György

Igen nehéz feladat előtt állunk, amikor a Wittman-életműről - még ha igen töredékesen is - képet próbálunk adni. Közéleti tevékenysége nagyjából ismert, mintahogy az a munkásság is, melyet egyetemünkön, egyetemünkért végzett, úgy is, mint a Bölcsészettudományi Kar dékánja. Az itt következő lapokon munkásságának egy-egy területét kívánjuk fölvilágitani, a teljesség igénye nélkül, hiszen közéleti tevékenységének részletes bemutatására szüknek bizonyulnának e kiadvány keretei. Közlünk itt dokumentumokat, volt diákjainak megemlékezéseit, műveiről írt külföldi recenziókat; s tesszük mind ezt azzal a valóban szerény céllal, hogy egyetemünk diáksága, azok, akik már nem ismerhették őt, adalékokat kapjanak arról a Wittman-életműről, amelynek feldolgozása még a jövő feladata. Következzenek elsőként tanítványainak szavai:

VARGA ILONA egyetemi adjunktus.

Wittman Tibor nevét akkor hallottam először, amikor 1954-ben a Lenin Intézet hallgatójaként Petrák Katalinnak arról panaszkodtunk a szemináriumon, hogy nem győzzük az olvasnivalót. Miért siránkoznak? - kérdezte Petrák Katalin - most beszélgettünk Wittman elvtárssal, hogy ha napi 2-3 könyvet elolvas az ember, akkor sem képes megfelelően tájékozódni a szakirodalomban.

Felfigyeltünk erre a nagyvonalúságra, mi szegény hallgatók, akik a napi foglalkozások és a kötelező olvasmányok súlya alatt alig tudtunk körülnézni a világban. Így a Wittman-előadásokat kezdetől nagy érdeklődés kísérte.

Az egyetemi évek alatt sok előadóval találkozik a hallgatóság, akik tudásukkal, egyéniségükkel egy életre nyomot hagynak a leendő pedagógusokban. Wittman olyan tanár volt, akinek hatása alól nem lehetett kivonni magunkat a foglalkozásokon. Előadásai sokféle szálból összefonva bontakoztatták ki a konkrét történelmi szituációt. Mindenkit magával ragadott, amikor kedves témáját, az árforradalmat és az eredeti tőkefelhalmozást sokféle összefüggésében bemutatta. A politikai gazdaságtan elvont tételei előadása nyomán megteltek élettel, és a történelem egyetemes összefüggései feltáruultak előttünk.

Akik ezeket az intellektuális élményt jelentő előadásokat hallgatták, az ő szemével látják és láttatják a történelmi sorsfordu-

lók meghatározó mozzanatait és így Wittman professzornak nemcsak az írásai, hanem előadásai is generációkon keresztül hatnak...

HORVÁTH ISTVÁN KÁROLYNÉ

... Olyan tudós-tanár atmoszférát teremtett maga körül, hogy ha valahol megjelent, rá kellett figyelni, észre kellett venni, nem lehetett közömbösnek maradni iránta. Vibráló, nyugtalan, sokszínű, fegyelmezett és ugyanakkor semmiféle korlátozást nem tűrő egyénisége különleges hatással volt a mi évfolyamunkra is.

Amikor megismertem, másodévesek voltunk, s év elején a történelem szakos csoport egy kis teremben összezsúfolódva várakozott, s azt hiszem, csak a csoportvezetők sejtették, hogy mire. Valamiféle "szétosztás" fog itt történni, de az óriási hangzavar-nyüzsgés-csattogás-nevetés közepette nem nagyon lehetett érteni, hogy ki és milyen szempontból fog "szétosztani" bennünket; őszintén szólva, ez nem is nagyon izgatta a társaságot. Az ilyesmi nem volt szokatlan nálunk - a meglepő, ritkán tapasztalható jelenség akkor következett be, amikor belépett egy magas, őszülő hajú, addig soha nem látott professzor: hirtelen csend és rend lett, s ráadásul mindenki arra figyelt, amit ő mondott. Amikor pedig arra került a sor, hogy ki akar az ő csoportjába kerülni, akkor mindenki oda jelentkezett; mire ő mosolyogva kért bennünket, hogy ne túlekedjünk olyan nagyon, mert esetleg meg fogjuk bánni. A kitartóak, akik ennek ellenére mégis hozzá ragaszkodtak, már az első szemináriumon kezdték sejtetni, hogy mit jelent a megbeszélés alkalmával elhangzott "esetleg meg fogják bánni" kitétel... hosszas kérdések után ledorongolt bennünket tudatlanságunk, gondolkodásra való restségünk miatt, de jutott az "ostorcsapásokból" azoknak a tanároknak is, akik a középiskolában elmulasztották mindazt átadni a diákoknak, amit megfelelő tudás és képzettség birtokában valószínűleg nem mulasztottak volna el.

Egy páran elmaradtak, nem kedvelték ezt a "dédélgetésnek" éppen nem nevezhető, sokszor gunyoros, kemény, sok munkát követelő gyötörő-nevelő-oktató módszert, amiből azonban soha nem hiányzott sem a segíteni akarás, sem maga a segítség, sem pedig a szeretet. S egy idő után egyszerre csak elviselhető, majd egyre jobb refe-

rátumok születtek, ráadásul olyan szokatlan módszerrel, ahogyan ő kérte: vázlatból, szabad előadás formájában. Dicséret nem hangzott el ekkor sem, de az a tény, hogy vitatkozott a referenssel, hozzászólókkal, igazat adott nekik, vagy ellent mondott - óriási változást jelentett a szemünkben. Természetesen ezt is megbeszéltük óra után, s megegyeztünk abban, hogy ritkán tölti el az embert ilyen furcsán-kellemes érzés, mint amikor egy szigorú, félelmetesen igényes, sokat tudó és követelő ember szinte egyenrangú partnerként bánt vele...

... Sodró lendülete, az a készség, mellyel reagált a mi kezdő-botladozó munkálkodásunkra, az a tudat, hogy hozzá bármikor be lehetett menni, őt sohasem zavarja az ember, hiszen bármennyire siet vagy siettetik, arra mindig ráér, hogy a hozzáfordulóval foglalkozzon - a stabilitás, a mindig jelenlévő megbízható kontroll miatti öröm érzését keltette mindazokban, akik ragaszkodtak hozzá, szerették, tisztelték, és hálások voltak a sorsnak, hogy ő láttatta-érezkeltette számukra az emberi kultúra egyik legszebb korszakát...

BERNÁTH JÁNOS főiskolai adjunktus /Pécsi Tanárképző Főiskola/

E sorok írója egy kis lelkiismeretfurdalással veszi kezébe a tollat: vajon szabad-e egy évnyi tanítványi kapcsolat alapján visszaemlékezés-mozaikokat felvillantani Wittman Tiborról? Aztán megnyugtatta lelkiismeretét. Úgy érzi, szinte plasztikus közelségben látja maga előtt ma is őt. Ha majdnem 25 év távlatából ilyen életszerű emlékei vannak az embernek egy volt tanáráról, akkor ott különleges tanári egyéniséget kell sejteni, s az emlékkép-töredékeket is el kell mondani. Memento gyanánt is, s az emberi tiszteletadás kifejezéseként is.

1949 őszén a Pécsi Pedagógiai Főiskolán találkoztam Wittman Tiborral. Akkor kezdtem tanulmányaimat a Főiskola magyar-történelem szakán. Ő már a második tanévet kezdte meg akkor az 1948-ban létrehozott új intézményben. Szinte most is magam előtt látom az akkor 30 évnél fiatalabb Wittman Tibor magas, szikár termetét, sápadt, szemüveges arcát, magas homlokát, amelyről sugárzott az intelligencia. Csupa ideg egyéniség volt. Beszéde gyors, néha hadaró. Ezt hamar megszoktuk; elsősorban a szavain átsütő szenvedélyes állásfoglalás, s gondolatainak szuggesztivitása ragadott meg bennünket.

Nem volt könnyű dolga azokban az években Wittman Tibornak. Egyedül dolgozott a tanszéken, és egyszerre két évfolyamot oktatott. Előadta a magyar történelmet, az egyetemes történelmet, de már a történelem szakdidaktika kérdései is foglalkoztatták. Mindkét évfolyam szemináriumait is vezette.

...Nevelésünk marxista megalapozása azért sikerülhetett Wittman Tibornak, mert viszonylag fiatal kora ellenére képzett marxista volt, s evvel emelkedett ki a bennünket tanító tanárok közül. Két évtized távlatából - ha volt tanítványai között Róla esik szó - egyértelműen megfogalmazzuk: marxista történelem-szemléletünk alapjait neki köszönhetjük.

Az igazi élményt szemináriumai jelentették. Ma, amikor oly sok szó esik a felsőoktatás korszerű munkaformáiról, eszembe ötlük: "De hiszen Ő is így csinálta 23 évvel ezelőtt velünk!" Igényes volt, s igazi munkáltató szemináriumokat tartott. Hétről hétre jelentős mennyiségű feldolgozandó anyagot jelölt ki, amelyet mindenkinek gondosan tanulmányozni és jegyzetelni kellett. Megtanított bennünket "olvasni", a lényeget a sorok mögött meglátni, a lábjegyzeteket használni és jegyzetelni... Kedvelte a vitákat, szinte provokálta is ezeket. Az volt az igazi öröme, ha kérdéseire tőlünk kapta meg maradéktalanul a választ... Őszintén dicsért, s ha kellett, keményen elmarasztalt. Így vált a szeminárium felkészülés lelkiismereti kérdéssé nálunk.

...Izgalmasan vizsgáztatott. Nemcsak a vizsgázó, hanem Ő maga is valami különleges lelki várakozás állapotában volt vizsgáztatás közben. Szinte drukkolt tanítványaiért, a felelet során önmagát szerette volna "visszahallani"... Rapszódikus sorrendben feltett villámkérdések után egy-egy téma részletes, minden összefüggést feltáró kibontását igényelte. Kedvelte a kronológiával, a történeti periodizációval kapcsolatos kérdéseket is. "Nem sajnálta az időt" a vizsgázóktól. Osztályzatainak "súlya" volt, az indexbe bekerült jegy "fedte a valóságot". /Hadd mondja el e sorok írója, hogy első történelmi kollokviumán a Wittman Tibor által indexébe irt "jeles"-t ma is legnagyobb főiskolai sikerélményei közt tartja számon./

Egyéniségével kapcsolatban még egy mozzanatot szeretnék felviláncoltani: az idegen nyelveket tanuló Wittman Tibor alakját. A kollé-

giumban volt a lakása. Gyakran láttuk a park sétányain nyelvkönyvvel a kezében. Az idegen nyelvek tanulása fontosságára már akkor felhívta a figyelmünket... Emberi közvetlenségének bemutatása nélkül nem lenne teljes a portré. Wittman tegezett bennünket, jól ismert mindnyájunkat. Tisztában volt képességeinkkel, személyiségünkkel, szociális körülményeinkkel. Gyakran elbeszélgetett velünk. Kollégiumi közösségi életünk segítője, kovácsolója volt. Ajtaja bármikor nyitva állt előttünk... Ott volt velünk az utcai kivonulásokon, ott szurkolt kék melegítőjében a röplabdapálya mellett izgalmas "szobabajnokságaink" során.

1950 tavaszán Budapestre került... Ürt hagyott Pécsen maga után, amit csak hosszú vajudás után sikerült betölteni.

Személyesen többet nem találkoztam vele. Megjelent művein keresztül érzékeltém azt a töretlen fejlődést, amely a fiatal tanárt a magyar történelemtudomány jelentős képviselőjévé emelte...

ZOMBORI ISTVÁN

...A professzor úr bejött a terembe, egy kis darab papirossal a kezében, esetleg öt-hat angol, francia, német, orosz, spanyol stb. nyelvű könyvvel a hóna alatt, majd megkezdte az előadást.

"Kérem, mint önök azt tudják, a latin-amerikai fejlődés vizsgálatának egyik legfontosabb tényezője a subdesarrollo, a sousdéveloppement, vagy németül Unterentwicklung, angolul underdevelopment. Hogy is mondják ezt önök magyarul? -nem, nem, ez a 'fejletlen' ez nem a megfelelője, valahogy több van ebben a szóban, nem érzik?"

...Jellemző volt, hogy a professzor úr olybá vette a számunkra teljesen ismeretlen anyagot, mintha az természetes módon a kisujjunkban lenne. Nevek, évszámok, események csak utalásként hangzottak el egy-egy téma kifejtése során. Méginkább nehezítette, de egyben érdekesebbé is tette az egészet az, hogy az előadás menetében csak laza logikai sorrend volt, sokszor egy-egy gondolatnál elidőzött. Ami lenyűgözött minket, az volt, hogy tanúi / és nagyrítkán résztvevői/ lehettünk az ötlet megszületésének, a kérdés sokoldalú megközelítésének és a belőle adódó konkrét, illetve teljesen általános jellegű konklúzió levonásának. Néha bennünket is bevont a "hangos

gondolkodásba": ilyenkor a ... "mit gondolnak önök"? - kérdéssel egyszerre megszakitotta a hagyományos előadásformát, és szemináriummal alakultunk át... Szemináriumon az évfolyamból csak öt-hat "kiváltságos" vehetett részt, akiknél az egyik leglényegesebb feladat az idegen nyelvek ismerete volt. Hatalmas viták alakultak itt ki, melyeket kérdéseivel a professzor úr indított el, és aztán csak néha avatkozott közbe. Mi egymást szinte túlkiabálva érveltünk, idéztük a szakirodalmat, melyet hétről hétre nagy igyekezettel olvastunk el, és közben - elismerést várva - lestük a professzor urat. Ő aztán néhány perc alatt vázolta a dolog lényegét, és mi némán hallgattuk, hogy mennyire elkerültük a helyes megközelítést... Ennél nagyobb hatással csak az volt ránk, mikor egy vitatott kérdés kapcsán várakozásteljesen néztünk rá, és ő azt mondta: Kérem, erre a kérdésre nincs válasz. Jelenlegi ismereteink szerint nem tudunk feleletet adni. Ne gondolják azt, hogy nekem kisujjamban van az egész történelemtudomány. A mi munkánk fáradságos munka. Itt nem szabad fölényeskedni...

FONT MÁRTA

... amit kaptunk, az más volt és több az előzetes elképzeléseknél. Élményt jelentettek előadásai, ahogy a korábban számunkra evidensnek látszó dolgokat problémaként állította elénk, úgy, hogy az előadás szétszórt apróságoknak tűnő mozzanatai végül egységes, új koncepcióvá kristályosodjanak ki...

KECSKÉS JÁNOS

... Neve hallatán még ma is elfogja az embert valami megmagyarázhatatlan szorongás, amit csak igazán nagy egyéniségek jelenlétében érezhetünk. Már életében mítosz volt, amit egy-egy új évfolyam "készen" kapott, és néha nem a legszerencsésebb adalékokkal színezett. Történelmi képességeit belátni nem tudtuk, inkább csak sejtettük tudásának hatalmas távlatait. Hallagtóira gyakorolt hatása óriási volt, az egyetemes történet oktatása összefonódott nevével. A félévi vizsgák során egy másodéves fiú lelkesedve rontott be a kollégiumba: "Átmentem a Wittman-vizsgán!" - soha nem látta a professzor urat...

Wittman Tibor életét családja, a kutatás és a hallgatói jelentették. Hogy milyen tudós volt, arról művei adnak legjellemzőbb ké-

pet. Itt egy olyan tulajdonságát szeretném kiemelni, ami nagyon megszívlelendő lenne sokak számára: munkahelyén csak a munkája érdekelte. Családján kívül a hallgatói jelentették azt a kört, ahol igazán fel tudott oldódni. Jellemző, hogy már Jászberényben is diákokkal vitatkozva találta az ujságíró. Pécsen rendszeresen röplabdázott a hallgatókkal, kirándulásokon focizott, versenyt futott a srácokkal - és nyert. Kevesen tudják, hogy rendszeresen tornászott, alkatához képest izmos és erős volt. /Egyszer például a közismerten nagy erejű Czuth tanár urat verte meg fekvőtámaszban./

A tanítás szinte mániája volt. Megszállottan igyekezett átadni tudását, és értelmesen gondolkodó embereket nevelni belőlünk. Ugy érzem, sikerült megértetnie velünk, hogy szabad, sőt kötelességünk is "szentségtörő" módon gondolkodni, és átvettük tőle a sémáktól való idegenkedést. Nagyon meglepő és imponáló volt bátorsága, ahogy különböző problémákról beszélt, beleértve a maiakat is. Amiben a legtöbbet tanultunk tőle, az a történelmi látásmód volt. Volt egy "hibája", amit maga is elismert: a hallgatókkal szemben is olyan igényes volt, mint önmagával: "Kérem, Szekfü professzor is megkövetelte tőlünk!" - hangsúlyozta. Vizsgákon maga is drukkolt a vizsgázóknak. Emlékszem, hogy mindketten felsóhajtottunk, mikor sikerült a helyes válasza ráतालnom...

Végül néhány szót arról, amire a legnehezebb emlékezni, de amit ugysem tudunk soha elfelejteni: súlyos betegen is naponta bejött vizsgáztatni, és életterejének utolsó tartalékát is arra fordította, hogy a vizsgáztatás lehetőségeit kihasználva taníthasson minket... Ugy érzem, ebből a csodálatos emberi magatartásból egész életre szóló példát és energiát meríthet az, aki ennek szemtanúja volt.

.....

A most következő szemelvények mintegy 25 évnyi időszak kezdő- és végpontjait jelölik, keretbe foglalva a wittmani életművet. Az időbeli távolság ellenére a két dokumentum alapmotívuma azonos: az előbbiben az ifju Wittman Tibor fiatalos lendülettel

egy népi kollégium létrehozásán fáradozik Jászberényben, a másodikban pedig már az ország határain túl is elismert szaktekintély - nem csökkenő energiával - egy új tudományos intézet alapítását kéri a Magyar Tudományos Akadémiától. A különbség csak annyi, hogy az előbbi törekvéseket siker koronázta - az utóbbiakat nem.

JÁSZKÜRT, 1947. május 17.

Létesítsünk paraszttanulóotthont Jászberényben is! Ha azt akarjuk, hogy a jászberényi tanyák, meg a környező községek ... eszes, de szegény fiatalok végre hozzájuthassanak a műveltséghez, haladék nélkül fel kell állítani Jászberényben is a népi kollégiumot. Össze kell hozni egy kollégiumot pártoló testületet, meg kell teremteni a kollégium anyagi alapját. Még csak annyit: tavaly már kudarcot vallott ez a terv a közöny miatt, nehogy ez évben is lemaradjunk!

JÁSZKÜRT, 1948. május 22.

Városunkban megalakult az első járási népi kollégium, az országban már több mint a százhatvanadik... Tagjainak abból a célból ad továbbképzést, hogy azok tanulmányaik elvégzése után a korszerű tudással felkészült és a demokratikus életre megbízhatóan formált munkásai legyenek az egész magyarság és ezen belül elsősorban a parasztság és a munkásság fejlődésének...

JÁSZKÜRT, 1948. június 12.

Látogatás a Népi Kollégiumban

Ragyogóan fehérre meszelt, szépen diszitett termek, rend, tisztaság fogad bennünket a nemrég még üres ablakokkal, összelőtt falakkal pusztán álló Kossuth-utcai iskolában, a város ujonnan létesült népi kollégiumának otthonában. Az ifjúság közül, élénk vita kellős közepéből ragadjuk ki dr. Wittman Tibort, a kollégium igazgatóját... A kollégium ifjúsága saját két keze munkájával hozta rendbe szinte a semmiből az iskola épületét, csak az építkezéshez illetve rendbehozáshoz szükséges anyagot kaptuk kézhez. Rövid két hét alatt a földszintet teljesen rendbehoztuk, s itt nyert elhelyezést két nagy teremben az ifjúság, és egy dolgozó- illetve tanulószoba. Jelenleg a létszám 27, tisztán a tanítóképző ifjúságából, de a jövő évre tervbe vettük a többi berényi iskolából való felvételt is. A kulturális és szociális nevelés bizonyos meghatározott

norma szerint történik. E tekintetben a fő súlyt a könyvek olvasására és legalább egy modern nyelv elsajátítására fektetjük. A következő évben a fölvétel is, a tanulmányi előmenetel és a szociális helyzet fő szempontján kívül annak elbírálásával fog történni, hogy a normának ki mennyiben felel meg.

...

Dr. WITTMAN TIBOR levele Köpeczi Bélához, az MTA mb. főtitkárához. Tárgy: a latin-amerikai kutatások fejlesztése.

Egyetemünk tudományos fejlesztési tervében hangsúlyozott formában szerepelnek az amerikanisztikai kutatások, melyeknek alapját még csak egy kis létszámú, vegyes jellegű tanszék /Középkori Egyetemes Történeti és Latin-Amerika Története Tanszék/ képezi. A szűk lehetőségek ellenére megalakulásától, 1967-től kezdve nemzetközi szinten is figyelemre méltó eredményeket ért el, kiadványai /Acta Historica alsorozata: Studia Latinoamerica/ keresettek, és vezetőjét beválasztották az európai Latin-Amerika kutatók, a CEISAL irányító csucsszervébe. Témaköre olyan, amivel a többi szocialista országok intézetei nem foglalkoznak /gyarmati kor, formációelméleti kutatások, Andok-térség/ és a marxista felfogást van hivatva kidolgozni...

...Különösen a CEISAL révén fontos összehangolási feladatok hárulnak a tanszékre, amely nemcsak az európai, hanem a latin- és észak-amerikai kutatóintézetekkel is intenzív kapcsolatokat tart fenn... Munkánkat a Kar a lehetőségekhez képest maximálisan segítette, ugyanakkor bátorítást kaptunk külföldről is. Latin-Amerika művészettörténetének világszerte legnagyobb alakja, a magyar származású Pál Kelemen amerikai professzor könyvtárának egy részét tanszékünkre hagyományozta. Mindezek ellenére könyvellátottságunk rendkívül gyenge, munkánk "kisiparosi" jellegű... Elérkezett a kísérleti időszak vége, amikor fel kell tenni a kérdést: a legtöbb európai országhoz hasonlóan e fontos témakör kutatóinak összefogásával sikerül-e egy komplex, interdiszciplináris Latin-Amerika Intézetet létrehozni, amely a Latin-Amerikával való érintkezésünk, kulturális stb. kapcsolataink hathatós tanácsadói szerve is lehetne, vagy pedig a kutatások maradjanak meg az elszigetelt vállalkozások szintjén?

Tanszékünk tagjai úgy érzik, mindent megtettek, hogy a megalapozás

nehéz munkáját elvégezzék, de a vegyes jelleg, a követelmények és lehetőségek közötti ellentmondások, nem utolsósorban a többi részdiszciplínák képviselőivel való kapcsolatok alkalmi jellege és az adminisztratív munkaerő hiánya korszerűtlenné és tarthatatlanná tették a kutatómunka szervezeti keretét... Egyértelműen állítjuk, hogy egy olyan egyetemi keretek között maradónak, az Akadémia által támogatott intézetre van szükség, amely meg tud felelni az elméleti alap kutatások és a gyakorlat egyre sürgetőbb követelményeinek... Elérkezettnek látjuk az időt, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődésügyi Minisztérium egyeztessen a különböző nézeteket, és határozott álláspontot foglaljon el ennek az új tudományágak fejlesztése tekintetében...

KÖPECZI BÉLA válaszleveléből:

... Külön Latin-Amerika Intézetet létrehozni nem tudunk, csak arra van lehetőségünk, hogy az Afro-Ázsiai Kutató Központot alakítsuk át oly módon, hogy latin-amerikai stúdiumokkal is képes legyen foglalkozni. Ez részben azt jelentené, hogy magában a Kutató Központban kialakulhatna egy kislétszámú csoport, mely emellett koordinálhatná és anyagilag is támogathatná a más helyen folyó kutatásokat... Ez a koncepció most van kialakulóban, ...

.....

Dr. Wittman Tibor Három művéért kapott nívódíjat: 1965-ben a "Németalföld aranykora", 1970-ben a "Les gueux dans les 'bonnes villes' de Flandre", 1972-ben pedig a "Latin-Amerika története" c. munkái vívták ki ezt a megbecsülést, mely a hazai kritika elismerését hivatott kifejezni. Érzékenyen reagált a külföldi tudományos élet is ezekre, különös tekintettel a második nívódíjas munkára. Azt hiszem, nem szabad meglepődnünk azon, hogy ezek a kritikák nem egyértelműen elismerőek és nem fukarkodnak a bíráló megjegyzésekkel. Ezek a vélemények igen gyakran "napi politikai" szempontúak, amennyiben élük elsősorban a marxista történelemszemlélet és nem a tudós személye ellen irányul, vagy ha igen, akkor csak annyiban, amennyiben ő a magyar marxista történetírás eredményeinek képviselőjeként elemzi a problémákat. Ez pedig korántsem kisebbiti, hanem határozottan emeli a mű értékét.

... Álljon tehát itt néhány rövid szemelvény az említett kri-

tikákból, arra koncentrálva, hogy mit hoznak föl a magyar tudós érdemeit vizsgálva:

J.J. WOLTJER, Hollandia. /Tijdschrift voor Geschiedenis, 1971/1./

A belga és holland történészek nagy figyelmet fordítanak az 1576-1580 közötti igen fontos előkészítő korszakra. A minap egy magyar történész, Wittman Tibor, egy kb. 400 oldalas, igen érdekes tanulmányt szentelt a kérdésnek. Problémafelvetése, nézőpontja marxista, ugyanakkor kritikailag foglal állást Csisztozonovnak a németalföldi forradalomról írt művével szemben. Hangsúlyozza, hogy a marxista történetírás nagy jelentőséget tulajdonít a németalföldi forradalomnak, melyet az első európai kapitalista átalakulásnak tekint, s aláhúzza a felkelés polgári forradalmi jellegét. ... A könyv jelentős teret szentel a flamand városok felkelése mögött meghúzódó gazdasági-társadalmi tényezőknek, különösen a tőkés fejlődés jegyeit hordozó gypjuiparnak. Rámutat továbbá, hogy az osztályharc Németalföldön vallási köntösbe burkolódzott ugyan, de a vallási ellentétekben nagy szerepet játszott a társadalmi feszültség...

K. W. SWART, University College, London /History/.

...A magyar tudós e munkájának kettős célja van. Első helyen a genti radikálisok bátor védekezését tárgyalja azon váddal szemben, hogy ők lettek volna felelősek Németalföld felbomlásáért. Wittman szerint ők voltak a korszak igazi forradalmárai, míg a felkelés ügyét a nemesség, a klérus és más reakciós csoportok árulták el. Másrészt arra tesz kísérletet, hogy a felkelést gazdasági-társadalmi forradalomként mutassa be. A belga és francia történészek legújabb eredményeit felhasználva, jó érzékkel elemzi Flandria 16. sz.-i ipari és mezőgazdasági fejlődését...

E. W. MONTER, Evanston, Illionis, USA.

A rendelkezésre álló kritikák közül Monteré a legelfogultabb, úgy, hogy megállapításainak zöme szinte nem is kapcsolódik a témához, láthatóan azért írta ezt a recenziót, hogy ürügyet találjon a marxista történetírás "elsöprő" támadására. Stílusa gyakran csak tudományoskodó, és végig "vállveregető" jellegű. Emeljük ki a kezdő és a befejező mondatát:

"Micsoda remek téma egy marxistának!" /tényleg az!/"

"Több marxista tudós dolgozik e témán, s a marxizmus összehason-

lító elemzéssel szembeni elfogultságának következtében képeseknek kell lenniük, hogy Wittman könyvének jó hasznát vegyék."

GORDON GRIFFITHS, University of Washington. /The American Historical Review/.

... Ez a könyv jóval többet ad, mint Gent, Bruges és Ypern városok története a forradalom tetőfokát jelentő években. Az események megértésének kellékeként a szerző bemutatja a városok gazdasági és politikai történetét a 12. sz-ig visszamenőleg. Ez olyan történészek munkáinak alapos értékelésén keresztül valósul meg, mint pl. Henri Pirenne, akinek elképzeléseivel szemben Wittman megfelelően képviseli saját véleményét az egyes részproblémákkal kapcsolatban... Wittman éppoly élességgel bírálja a szovjet történészeket, mint azok nyugati kollégáit...

... Wittman felhívása, melyet minden történészhez - marxistához és nem marxistához egyaránt intézett -, hogy kapcsolódjanak be a történelmi igazságok feltárásának közös feladatába, külön elismerést érdemel.

BERNARD TÖPFER, Berlin. /Zeitschrift für Geschichtswissenschaft/.

/Az eddig idézett nyugati kritikák után álljon itt még egy berlini történész véleménye./

A szovjet történésznek, Csisztozonovnak a holland polgári forradalomról szélesebb publikum számára írott munkája után a magyar történész könyve alapos irodalom- és forrásismereten alapulva ábrázolja az első sikeres polgári forradalmat... Wittman hajlik arra, hogy a kapitalista fejlődés mértékét alacsonyabbra értékelje Németalföldön, mint pl. Pirenne és Csisztozonov... Úgy tűnik, hogy a németalföldi szabadságharc együttesen mint "une révolution bourgeoise précoce" jelenik meg, vagyis úgy, mint kora-polgári forradalom, mely az angoltól mennyiségileg, a franciától pedig minőségileg tér el...

.....

Összeállították: Tóth Annamária, Majsa József és Csernus Sándor

A FÖLDKÖZI-TENGERI FEUDÁLIS TÁRSADALMAK A KÖZÉPKORBAN

Egészen általánosan és elvontan fogalmazva a feudalizmus - mint ismeretes - két, egyaránt bomlófélben levő társadalom, az antikvitás és a germán törzsi-nemzetségi világ sajátos szintézisének eredménye. E szintézis egyes területekre történő konkretizálását egyfelől a Római Birodalom egymástól eltérő fejlettségi szintű provinciái, másfelől a germán befolyás területenként változó mértéke határozza meg. Az utóbbi összetevő következményeit vizsgálva megállapítható, hogy a germánok egyes területeken eltérő száma, mint mennyiségi meghatározottság, más és más minőségeket, társadalmi viszonyokat hozott létre. Itáliában pl. a germán hódítás különböző mértékben érintette a félsziget északi és déli részét, minek következtében már ekkor kialakult Itália kettőssége. Az Ibériai-félszigeten a vizigótok száma viszonylag nagy volt, de nem kerültek számbeli fölénybe a romanizált lakossággal szemben. A két társadalom összeolvadása abban is megmutatkozik, hogy egyrészt a továbbélő római jog, másrészt a germán földközösségekben élő szabad parasztság /a colonusokkal együtt/ egy igen kiterjedt kisparaszti parcellagazdaságot hozott létre. A nagy római latifundiумok egy része az Ibériai félszigeten továbbra is megmaradt, de ezek konzerválódása főként Dél-Itáliában és Sziciliában figyelhető meg, részint a bizánci hódítás, részint a germánok gyér száma miatt. E sajátosságok azonban mindvégig a jelenségszférában maradnak és nem hoznak létre azon az általános összefüggésen túlmutató lényegyet, mely szerint a fő különbség a mediterrán és az északi területek között húzódik, amennyiben az előbbire a latifundiумok, az utóbbira pedig a paraszti kistulajdon megléte jellemző.

Az Ibériai-félsziget földrajzi viszonyai figyelemre méltó jellegzetességeket mutatnak. A földterület 55 %-a művelhető meg csupán, míg a fennmaradó terület a Pireneusok és a kínai hegyvidékhez hasonló, kietlen Meseta tesz ki. Vizrendszere nem alkot egységet, centrifugális, mert a folyók kifelé folynak. A központi Meseta hermetikus zártságának egyetlen kiútját az Andalúziai-alföld jelenti; nem véletlen, hogy Kasztília célja a reconquista idején épp e kijárat visszaszerzése volt a móroktól. Egészében véve a félszi-

get, természeti adottságainál fogva igen nagy lehetőséget nyújt a regionális tagolódásra /regionalismo/. A félsziget száraz klímája viszonylag újkeletű; korábban fában gazdagabb terület volt, a szárazság és meleg hullám a XIV. századtól kezdve jelentkezett. Ásványkincsei a réz és az ón, amit már a föníciaiak is kitermeltek.

A Római Birodalom bukását követő korszakra főként a colonatus-rendszer volt jellemző. Emellett a földbirtokviszonyok több más formája is létezett: voltak bérlóparasztok, voltak akik időleges használatra kaptak földeket /ezeket nevezték precarista birtokoknak/. A jobbágytipust legjobban az encomendado közelítette meg, aki "rábizta magát" a földesúrra, neki személyi szolgáltatásokkal tartozott. Erre a lépésre a gazdasági kényszer készítette a parasztokat; elvesztve földjeiket elszegényedtek, s kénytelenek voltak földesuri szolgálatba lépni. Ez a kapcsolat a feudális földesúr-jobbágy viszony csirájának tekinthető.

A VI. századi spanyol társadalom Franciaországhoz hasonlóan "pre-feudális" volt, és a továbbfejlődés lehetősége is adottnak tűnt, de az arab hódítás döntő változásokat eredményezett.

Az arab hódítás, mely a VIII. század elején a félsziget nagy részének megszállásával végződött, két részre osztotta a korábban minden regionalizmus ellenére végső fokon mégiscsak egységes Spanyolországot: egy északi keresztény és egy déli, már befolyás alatt álló területre. Az utóbbi a conquista, az előbbi pedig a reconquista miatt ment át lényeges változásokon. Az iszlám megjelenése a colonusok, encomendádók stb. felszabadulását jelentette a személyi függés alól. Ezzel párhuzamosan nőtt az állami kizsákmányolás szerepe. A mezőgazdaságban a bérleti viszony uralkodóvá vált, melyet szerződés rögzített. Általában az arab hódítás számos pozitív vonással bírt. Fellendült az olaj- és szőlőtermesztés, új növényekként elterjedt a rizs és a cukornád. A selyemszövés és a gyapottermesztés Dél-Spanyolországot Seville-vel az élen textilipari központtá tette. Cordoba bőr-, Toledo pedig acéliparáról volt nevezetes. Ekkor terjedt el az üveg és a papír használata is. Az urbanizáció ugrásszerűen megnőtt: Córdoba lakossága a VIII-IX. században 250.000 fő volt, míg Párizs ebben az időben 20.000 lelket számlált. E városok pedig irigylésre méltó szinten a közvetítő

kereskedelem központjaivá váltak.

A reconquista nyomán egyre nagyobb területeket visszahódító spanyol keresztény királyságok, s általában a spanyol társadalom előtt az a kérdés merült fel, hogy tudja-e hasznosítani az arabok által teremtetett kedvező lehetőségeket. A reconquista főleg a IX-XIII. században történt, minek következményeképp a XIII. század közepére a mór uralom alatt álló területek háromnegyed részét visszafoglalták. Az észak-spanyolországi társadalom tagozódása a következőképp festett: az arisztokrácia mellett kialakult a lovagok rétege, amely ekkor, a reconquista idején még nem volt parazita. Középuitt az ingenuo-k, személyileg szabadok csoportja állt, míg lent a patrocinado, a személyileg függő jobbágyok rétege foglalt helyet. A társadalmi hierarchia legalsó szintjén a rabszolgák /siervo/ rétege helyezkedett el.

Az újonnan visszafoglalt területek újrabénevesítése /repoblación/ terén döntő szerepet játszik a földbirtokviszonyok alakulása. Általános mozzanat, hogy a földek birtokbavétele, újraszétosztása /repartimiento/ a király engedélyével történt. A gazdasági életben a juhtenyésztés, mely a IX. század óta egyre inkább elterjedt, a XIII. századra Spanyolország gazdaságának meghatározójaként jelentkezett. XI. /Bölcs/ Alfonz 1273-ban kodifikálta a nagy juhtenyésztő társaság, a Mesta szabályzatát; ez a társaság egészen a XVIII. századig döntő tényezőnek bizonyult Spanyolország gazdasági életében. A transzhumáns állattartással a nagybirtokok extenzív mezőgazdasági területekké változtak. Megállapítható, hogy a repoblación általában a nemességet erősítette meg, a parasztok terheit pedig növelte: általánossá vált a függő parasztság.

A reconquista során a korábban több államból álló Észak-Spanyolország lassan két királyság, Aragónia /Katalónia/ és Kasztília köré összpontosult. A két terület közötti fejlődésbeli eltérések következménye még napjainkban, több évszázaddal az egyesülés után is érezhető, hiszen a spanyol ipar és kultúra szíve jelenleg is Katalónia. E terület a XII. századtól a Földközi-tengeri kereskedelmi útvonal /levantei út/ egyik fontos láncszemét képezte. A kereskedelem közvetítő jellegű volt, nem épült árutermelő gazdaságra. Katalónia fejlettebb gazdaságának kialakulásában az is közrejátszott, hogy az arab anyagi és szellemi kultúra több elemét vette

át, mint Kasztília. A mezőgazdaság fejlődésének az általánostól eltérő vonását az adta, hogy itt a gazdag városi patriciusok földvásárlása nem tekinthető egyértelműen retrográd lépésnek: ellenkezőleg, talajjavítással az intenzív gazdálkodás fellendülését eredményezte. Az ipar helyzetére a céhek /gremio/ megjelenése volt jellemző. Ezeknek a munka megszervezésén kívüli fő jellegzetessége a pénztőke céhrendszerbe történő behatolásának megakadályozása volt. Ám a gazdasági élet egészét a legfejlettebb szektor, a kereskedelem határozta meg. Olyannyira kiterjedt kereskedelmi tevékenységet űztek, hogy ez még az itáliai városállamok, főleg Genova érdekeit is sértette. Az áruajták között található a szicíliai gabona, az afrikai nemesfém, az ázsiai fűszerek stb. Az újkori rabszolgakereskedelem előképét a katalánok emberkereskedelmében pillanthatjuk meg, amely Észak-Afrikára, a Török Birodalom területeire, sőt még a Kaukázus vidékére is kiterjedt. Katalónia fénykorát 1380-1440 között élte. A hanyatlás két fő oka közül az egyiket a százéves háborúból győztesen kikerülő, fokozatosan megerősödő Franciaország konkurrenciája jelentette. Nem véletlen, hogy Katalónia a királlyal szembenálló burgundiai herceget, Merész Károlyt támogatta. A másik ok a török előnyomulásban rejlik. Az afrikai aranyimport elapadása és az emberkereskedelem volumenének csökkenése halálos csapást mért a katalán kereskedelemre. Az Ibériai-félsziget vezető területe a XVI. században Kasztília lett. Katalónia hegemoniáját csak a XVIII. században szerezte vissza.

A XII-XV. századi Kasztília egyik döntő jellegzetessége a Katalóniával szembeni technikai elmaradottság. Az ország életében a juh-tenyésztés kivételes jelentőségre tett szert; a fő kiviteli cikk a gyapjú lett. A nagy lélekszámú városok nem az ipari fejlődés, hanem a belső migráció eredményeképp alakultak ki. A társadalom szerkezetét tagolatlanság, differenciálatlanság jellemezte. A nagybirtokok gyors megerősödése figyelhető meg, hatalmuk alapját a királytól kapott földek képezték /repartimiento/. A nagybirtokot a legidősebb fiú örökölvén, a többieket részint a hivatali apparátus, részint az egyház szivta föl. A korabeli kasztíliai társadalom számos fejlődést gátló vonása közül kiemelkedett az állami külkereskedelem politikájának hatása az ország gazdasági életére. A gyapjúexport fokozatosan egyoldalúvá tette Kasztília gazdasági struktúráját, mely

a hazai iparfejlődés lehetőségeit egyre inkább leszűkítette.

A külkereskedelem irányításában a protekcionista politikát folytató egyetlen uralkodó XI. /Bölcs/ Alfonz volt a XIII. század közepén, aki magas behozatali vámokat vetett ki a külföldi iparcikkekre, és a hazai ipari kivitelt igyekezett megkönnyíteni. Utódai felhagytak e politikával, és a gyapjúkivitelért nyugat-európai iparcikkeket importáló külkereskedelem miatt nem alakulhatott ki fejlett hazai ipar. Meghatványozódva jelentkeztek a fejlődésbeli sajátosságokból származó nehézségek a nagy földrajzi felfedezéseket követő gyarmati korszakban. A gyenge spanyol ipar nem tudta ellátni a gyarmatok ipari szükségleteit, melyeket az anyaország csak Nyugat-Európából importált cikkekkel tudott kielégíteni. Ezekkel látták el a gyarmatokat s tették tönkre a spanyol ipart. A nagy földrajzi felfedezések és a gyarmatosítás túl nagy megpróbáltatást jelentett a gyenge spanyol ipar számára, s a lehetőség és a valóság áthidalhatatlanul széles szakadéka hozta magával azt, hogy a fejlődés lehetősége a stagnálás valóságába csapott át.

Összeállította: * Csejtei Dezső

*Megjegyzés: Az itt közlésre kerülő anyag dr. Wittman Tibor 1970-71-es tanév első félévében leadott előadását tartalmazza, a hallgatók jegyzetei alapján; volt tanítványai állították össze azzal a céllal, hogy az utánuk következő évfolyamok is hasznosíthassák. Elbírálásánál figyelembe kell tehát venni ezt a tényt, továbbá azt, hogy igyekeztünk megőrizni az előadás jellegét is. Ennek értelmében az itt közölt anyag nem tartalmaz pl. hivatkozásokat sem. /a szerk./

x x x x x x

A mediterrán fejlődés vizsgálatánál mindenekelőtt azt a tényt kell leszögezni, hogy itt a feudalizmus csak kis mértékben a szabad közösségekből, míg nagyobb mértékben a rabszolga-colonus örökségből, illetve a rabszolgatartó nagybirtokból jött létre. Ugyancsak döntő szempontnak kell tartanunk azt, hogy megmaradt az ókorban is virágzó városok kontinuitása, amelyek szintén az itt kialakuló feudalizmus bázisaivá váltak. A középkori Európának két széttagolt területe van : Németország és Itália. A fő kérdés természetesen az, hogy miért nem váltak egységgé? A legfőbb ok talán az, hogy a városok piaca és "rayon"-jai túl erősek voltak ahhoz, hogy egységes országos piac jöhessen létre. Ez a válasz azonban így túl egyszerű, és ugyanakkor túl egyedi, mert míg Itália vonatkozásában itt a kontinuitás adta indoklás, addig Német-alföldön és főleg Németországban a még esetleges kontinuitással rendelkező városok is igen hamar a "markra" alapozott közösségekké alakulnak át. Itália területén azonban a város olyan erős, hogy egyrészt képessé válik a környező falvak teljes, illetve a kisebb városállamok gazdasági leigázására, amelyeknek értelmében kettős tendenciának lehetünk szemtanúi: egyrészt a parasztság állandó városba való vándorlásának, és az ottani termelésben való fölszivódásának, másrészt pedig annak az állandó harcnak, amely a más, kisebb városállamok alávétését célozza. Tulajdonképpen arról van tehát szó, hogy az itáliai városok "vákuum-teret" hoznak létre maguk körül, ami részben pozitív, mert a regionális centralizáció fokozza a városok életképességét, de ugyanakkor nemcsak egy országos piac létrejöttét akadályozzák meg ezzel, hanem természetesen egy magasabb szintű centralizációét is. Az említett "vákuum" egyben azt is jelenti, hogy a város elvesztette azt a lehetőségét, hogy az őt körülvevő falvak paraszti háziiparára támaszkodhasson, hiszen már jóval előbb kizárta ennek lehetőségét. Német-alföldön - ahol ez nem következett be - a tilalom, /pl. hogy 3 mérföldnyire a város körül nem szabad háziipart üzni/ ellenére kifejlődött paraszti háziipar vált a kapitalista fejlődés alapjává. Mindez természetesen az ipar struktúrájában is változáshoz, eltéréshez vezet, hiszen pl. amikor Firenze posztóipara kapitalista jellegűvé válik, akkor képtelen arra, hogy idegen, félkész árut dolgozzon fel. Alapvetően jellemző vonása az itáliai városoknak, hogy a kelet-

nyugati irányú közvetítő kereskedelem jelentős mértékben befolyásolja társadalmi struktúrájukat, és domináns tényezővé a kereskedelmi jelleget emeli, minek következtében a városi arisztokrácia fokozatosan összeolvad a kereskedő oligarchiával, és maga is kereskedővé válik. Bizonyos keverék jellegű uralkodó osztály jön tehát így létre, amelynél a feudális és a kereskedelmi érdekeket szinte lehetetlen különválasztani. /A Velencében végzett 1297-es összeírás tanúsága szerint a kereskedelmi-nemesi osztály tagjai között régi és új nemeseket egyaránt találunk./ A nemesi cím egyes városokban biztosított ugyan némi előnyt viselője számára - elsősorban gazdasági és kereskedelmi előjogokat - de korántsem jelentett egyértelműen privilegizált helyzetet. Úgyszintén komoly tényezői egyes helyeken a céhek is az adott város politikai életének. /pl. Firenze: Ordiamenti della Giustizia/ Ebben a társadalomban tehát - viszonylag már korán, /13. sz./ - nem a születési előjogok, hanem a pénz az, ami eldönti az emberek hovatartozását. Ahhoz, hogy az itáliai humanista, reneszánsz kultúrát és szellemi irányzatot megérthessük, ahhoz feltétlenül ismernünk kell tehát azt, hogy a nemesség a 14. sz.-ban már rég nem zárt osztály, továbbá azt, hogy az észak- és közép-itáliai területeken a paraszti kötöttségek már messze nem olyan mérvűek, mint Európa más részein, illetve olyan formában - a városok "vákuum"-teremtő hatása miatt - szinte nem is léteznek. Tanúi lehetünk viszont a "mezzedria" kialakulásának, amely azt jelenti, hogy a föld művelése egyes családok kezébe kerül, és ami magával hozza a független kisparaszti parcellák kialakulását. Itt tehát sokkal hamarabb kialakul a paraszti kisbirtok, eleve kizárva azt a lehetőséget, hogy a fejlődés iránya a "zweite Leibeigenschaft" valamilyen formája felé tendálhasson. Van még egy - a társadalmi szférára jellemző - tény, aminek szintén nagy szerepet kell tulajdonítanunk; ez nem más, mint az uralkodó osztály kiegyenlítődésre irányuló rétegharca, melynek utolsó szakasza a guelf-ghibellin ellentét. Szót kell ejtenünk itt a pápai hatalom kérdéséről is. A közhiedelemmel ellentétben nem az "avignoni fogság" időszakában csökkent le, hanem már jóval korábban. Ezt példázza az 1143-as, Bresciai Arnold-féle kommuna-mozgalom is, amely nem kis mértékben irányult a pápaság világi hatalma ellen, és az sem véletlen, hogy ez ép-

pen ott következik, ahol a pápai hatalom közvetlenül is mint feudális elnyomó tényező jelenik meg. /A második ilyen kísérlet Cola di Rienzo nevéhez fűződik: mindketten a régi római köztársaság formulavilágát újitják föl./ Nem szabad továbbá elfeledkeznünk arról a tényről sem, hogy Itáliában már igen korán termékeny talajra találtak, és meglehetősen erős alapot teremtettek maguknak az eretnekmozgalmak, főképpen pedig a "kathar" eretnekség, melynek dél-franciaországi megfelelője az albigens, balkáni megfelelője pedig a bogumil mozgalom. A khatarizmus dualista felfogása az egyházat és a pápát a "született rossz" kategóriájába sorolja, és óriási tudatformáló erővel bír, /különösen Dél-Franciaországban/, hiszen az egyház tekintélyének lerombolásában játszott szerepe vitán fölüli álló tény.

Az eddigi fejtegetések alapján le kell vonnunk azt a következtetést, hogy mindazon eredmények nagy része, amelyeket eddig a humanizmusnak és a reneszánszsnak tulajdonítottak, már a 12-13.sz. folyamán kimutathatók. Önkéntelenül merül tehát fel a kérdés, hogy mi az, ami ezeket a tényezőket azzá teszi, amit mi reneszánszsnak és humanizmusnak nevezünk. - Erre csak egy válasz lehetséges: a korai kapitalizmus.

Gondolatmenetünk további részében foglalkozunk az Itáliai "Észak" és "Dél" kettősségével, fejlődésük jellemző vonásaival, továbbá az itáliai "Észak" korakapitalista fejlődésének két típusával, a milánói ill. a firenzei fejlődésvonallal. Vizsgáljuk meg előbb Észak és Dél kettősségének alapvető jegyeit, a milánói ill. a szicíliai fejlődés bemutatásával:

1./ Milano

Az említett "kettősség", amely mindmáig fennáll, strukturális jelenség és a fejlődésbeli különbség eredménye, a gazdasági fejlődés ereje és a belső gazdasági struktúra által okozott eltérések hordozója. Egész Lombardiára jellemző, hogy a feudális arisztokrácia meggyengül, részben polgárosodik, másrészt pedig hatalmi pozícióiból kirekesztődik. Milano vonatkozásában is megtörtént a bevezetőben említett regionális centralizáció, mint az itáliai típusú fejlődés egyik alaptényezője. Jellemző azonban Milánóra, hogy az európai feudalizmus első, ún. "válságkorszakában" /14. sz./ fejlődése mégcsak nem is stagnál, hanem tovább virágzik. Ennek el-

sődleges magyarázata a kisparcellás gazdaságokban keresendő, ahol a parcella tulajdonosa a földesúrtól teljesen független, jogilag szabad és önálló gazdálkodást folytat, messze megelőzve a francia, az angol és a német parasztot, hiszen ők igazságszolgáltatás tekintetében a földesúrhoz tartoznak, és meghatározott illetéket adnak. A lombard paraszt tehát azt csinál szabadságával, amit akar és amit tud. A termelés színvonalának emelését határozottan elősegíti az az öntözőrendszer, amely 1220-1239 között már készen áll, és képes például biztosítani az intenzív állattartást is. /A füvet pl. évente 7-8 alkalommal is kaszálhatták./ Viszonylag magas színvonalú zöldségtermelő körzetek alakulnak ki a környező területeken lévő meleg forrásvizek felhasználásával. Igen elterjedt foglalatosság a selyemhernyótenyésztés, melyhez bázisul eperfaültetvények csatlakoznak. A két -egymással vetélkedő - milánói család, a Sforzák és a Viscontiak, maguk is segítették a csatornaépítést, hiszen illeték járt érte. A csatornázás fejlettsége pedig oda vezetett, hogy a mezőgazdaság gyökeres átalakulása ment végbe, ami ugyanakkor lehetővé tette, hogy a parasztság utánpótlási bázisa legyen a polgárságnak, ugyanakkor ennek evidens módon együtt kellett járnia a nagybirtok gyengülésével, továbbá az egyházi nagybirtok szerepének csökkenésével is. /A 16.sz. közepére az egyház Milánó környékén elterült birtokainak 10-15%-a maradt csak meg az eredeti tulajdonos kezén, míg ugyanebben az időszakban Szicília területén ez az arány 60-65%. / Az egyházi birtok széthullásának oka a feudális paraszti bérlet: az egyház által bérlőknek kiadott földterületen ez utóbbiak megerősödnek, és az egyházi nagybirtokot képesek saját ellenőrzésük alá vonni. Annak ellenére, hogy a Sforzák és a Viscontiak is szívesen vettek el egyházi nagybirtokot, annak felbomlásában a fő szerep kétségtelenül a feudális paraszti bérleté. Itt kell kiemelnünk azt az igen jelentős tényt is, hogy az egyházi birtok szétzilálása nem ideológiai keretek között ment végbe, amelynek oka kétségtelenül a realizálódás hosszú intervalluma, hiszen lassan, több évszázadon át tartó folyamatról van szó. A kisbirtokosok az egyház elhanyagolt, extenzíve művelt földjeit intenzív művelés alá vonják, ami egyben meghatározza a lombard mezőgazdaság irányát is.

A továbbiakban vizsgáljuk meg röviden a milánói ipar fejlődését.

Szemben a közép-és dél-itáliai iparral, amely nem a környező nyersanyagokból dolgozik, Milánó ipara képes a helyi nyersanyag felhasználására is. Jóllehet mind a gyapjúipar, mind pedig a fegyvergyártás jelentős tényező, mégis a selyemgyártás az, melyet domináns tényezőként kell emlitenünk, amit még a 16.sz.-ban a mediterrán területeken kibontakozó ipari visszafejlődés sem érint. Az ipari termelés két szempontból is olcsó, hiszen a város környéke mind a szükséges nyersanyagot, mind pedig a munkások élelmezését biztosítja. Óriási tőkés manufaktúrák létalapját biztosítják ezek a tények, és a selyemipar az első kiváltásággolt selyemmanufaktúra létrejötté /1442/ után 20 évvel már 15 ezer munkást foglalkoztat. Jelentős bevételi forrás az az erdőterület is, mely a várost övezi, hiszen élénk faexportot tesz lehetővé. Fokozza az ipar fejlődését az a tény is, hogy a hercegek /Sforzák/ - maguk is vállalkozók lévén - sokat segítenek az iparnak. Az üzletemberek maguk is nemesi címet szereznek, de nem térnek vissza a nagybirtokra a 17.sz.-ig, hanem tőkéjüket az iparba fektetik be.

2./ Szicília

A paraszti réteg tarkasága az, ami a vizsgálódás során először szemünkbe ötlük, helyük kijelölésére talán a "félszabadok" kifejezés a legmegfelelőbb. Helyzetükre a kevés robot jellemző, amelyhez azonban igen sok haszonvételi juttatás, illeték járul a feudális földesúri monopóliumokból következően. /Viz, fa, malomhasználat, stb./ A paraszti közösségek itt léteznek - és léteztek is -, melyek formái és bázisai is a földesúri terhek elleni harcnak, céljuk a földesúri terhek rögzítése. Ennek a törekvésnek azonban nem kis akadályai vannak magukon a közösségeken belül is, ahol különböző jogállású parasztokat találhatunk, hiszen ide tartoznak a prekaristák is, akik már maguk is birtokosok. Meg kell tehát azt állapítanunk, hogy a 13.sz.-ra a paraszti közösségek feudalizációja igen sokat haladt előre, ezzel egyidőben viszont az ún. félszabadoknak is sikerül terheik rögzítése, amit jelentős mértékben megkönnyített az a tény, hogy erre az időszakra Sziciliában is előretört a pénzgazdálkodás. A tendencia tehát egyidőben irányul a feudalizmus bomlása - szabadparaszt -, és a feudalizmus fokozódó kifejlődése - paraszti közösségek -

felé. Döntő fordulat következett be II. Frigyes uralkodása alatt, amikor a német birodalom súlypontja Sziciliára nehezedett, következésképp az állami adók elszívták azt a többletet a szabadparaszttól, melyet az árutermelésbe való bekapcsolódásával szerezhetett. Mindennek az lett a következménye, hogy a paraszti osztályharc súlypontja is áttevődik a központi hatalom elleni küzdelem területére. Betetőzi a jobbágysodás tendenciáját, hogy a 13.sz. végén a szicíliai ipar rohamosan hanyatlik, elsősorban a genovai, a velencei és a katalán ipar térhódítása következtében. Ez az a pont, amittől kezdve Szicília jobbágytermelésre alapozódó, elmaradott agrár-területté válik, és Európa egyik fő gabonaszállító vidékévé. Jelentős mértékben befolyásolta Szicília sorsát az a tény, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjének uralmáért folytatott harc 1380-ban Velence győzelmével végződik Genova fölött. /IV. keresztes hadjárat/ A Hatalmas gyarmatbirodalmat kiépítő Velence kettős módon nyomja el Sziciliát: egyrészt saját, gyarmati eredetű gabonáját és a szicíliait együtt értékesíti, árát lenyomja, másrészt pedig megbénítja a szicíliai közvetítő kereskedelmet, és elnyomja a helyi ipart, ami - az eddig említettekkel közösen biztosítja a terület elmaradottságát.

3./ Firenze

Az itáliai korakapitalista fejlődés másik típusa a firenzei fejlődés, melynek vizsgálatánál meg kell tennünk mindenekelőtt annak időbeli elhatárolását. Az egyik dátum 1293, az Ordine della Giustizia, mely - azon kívül, hogy a földesurak, a ghibelliniak leverése után a céhek uralomra kerülését jelenti - döntően újat hoz abban, hogy hivatalosan is eltörli a jobbágyságot. Ennek az lett a következménye, hogy a jobbágyság eltörlésének mértékében kerül a föld a kereskedők és a céhtagok kezére a várost övező falvakban. Ezek az "új földesurak" már - az előbbieket értelmében - nem vezethetők be ezeken a területeken a jobbágyság intézményét, hanem kénytelenek azt bér munkával megműveltetni, még hozzá úgy, hogy igen erős céhalkotmány tiltja meg azon áruk piacrahozatalát, melyek ott a firenzei céhek termékeinek értékesítési lehetőségeit gátolnák. A korakapitalista Firenze tehát olyan erős, alapvetően a céhek uralmát szolgáló

hatalmi rendszert hozott létre - az ún. reglementációs rendszert - mely akadályává válik a további kapitalista fejlődésnek, hiszen ezzel kizárja annak lehetőségét, - szemben Milánóval - hogy támaszkodhasson a környezet nyersanyagára, de egyben egyoldalúsítja a mezőgazdaságot is, kényszerítve, hogy szinte kizárólag a város élelmiszerbázisának szerepét játssza. A fölbomló paraszti közösségek tagjai pedig a város felé áramlanak, és hatalmas tartaléksereget hoznak létre. /A "Villani krónika" adatai szerint a 14.sz. közepén Firenze 175 ezer lakossal rendelkezik./

Mint ismeretes, a tőkés fejlődés kibontakozásának két fő útja lehetséges: vagy a kereskedő aláveti a céheket és a falusi háziipart, vagy pedig maga a céh, a céholigarchia válik tőkéssé. Firenzében ez utóbbi dolog következett be, ahol a nagy céhek fokozatosan "nyelik el" a kis kézműveseket. /Ez a magyarázata annak is, hogy miért nem lehet kizárólagosan a céhek számából következtetni egy-egy középkori város fejlettségi szintjére, hiszen nem vitás, hogy a koncentrált firenzei céhek által képviselt szint - a céhek kis száma ellenére - jóval magasabb, mint az ugyanakkor 2-300 céhvel rendelkező Párizs. Ugyanakkor a másik végletet sem fogadhatjuk el, hiszen Velencében mindössze 58 céh működik - Firenzében 20-21 - és mégsem beszélhetünk velencei korakapitalizmusról, mert itt az ipari tőke nem domináns tényező! /

Az említett fejlődési modell következtében a firenzei társadalomban hármass rétegződést különböztethetünk meg: a/ popolo grosso - nagyobb céhek -; b/ popolo minuto - kis céhek -; c/ ciom-pok - bér munkások - csoportjait, melyek közül az utóbbiaknak nincs céhük. A 13.sz. végére három városköztársaságban kerülnek hatalomra a céhmesterek: Firenze, Siena és Peruggia területén létrejött céhuralmat nevezzük priorátusnak. A firenzei gazdasági élet a továbbiakban úgy alakul, hogy a 13.sz.-ra két nagy céh kezdi meg működését: a Calimata és az Arte della Lana, melyek közül az előbbi befejező iparág, a behozott posztóból dolgozik, míg az utóbbi komplex jellegű, és a posztókészítéstől kezdve a festésig mindent maga végez. Mindkettő bér munkásokkal dolgoztat, akiknek bérét a város szabályozza. Meg kell még válaszolnunk, hogy hol van az a középosztály, mely pl. Dante mű-

vészetéből tükröződik? - ez a kérdés teljesen még ma sem megválaszolt, azt viszont biztosan tudjuk, hogy beletartoznak azok a céhmesterek, akik 1293-ban ugyan hatalomra kerültek, de nem lettek tőkésé, viszont nem is süllyedtek le, továbbá ide kell tartozniuk a mindig két részre oszló popolo minuto-ból fölemelkedett elemeknek is. Jellemző a firenzei közhangulatra és társadalomra, hogy a város kérésére kiadott pápai bulla /14. sz. eleje/ kimondja, hogy Krisztus Tanítványai, az apostolok, nem voltak vagyontalanok. Mindez pedig kétségtelenül a popolo grasso előretörését kell, hogy jelentse, és egyben azt a tendenciát, amelynek során - az aszkézis elvetésével - az egyház is fölzárkózik a világi fejlődéshez, noha ezt a laicizálódást korántsem szabad túlértékelnünk. Boccaccio, Petrarca és Dante művészete a közép-polgár érzésvilágát hivatott kifejezni, amelyre jellemző, hogy a néphez még közelebb áll, mint a popolo grasso művészete, ugyanakkor még erősen vallásos, míg ez utóbbi elveszti vallásos jellegét.

A firenzei tőkés fejlődés első szakasza /1293-1378/ a már említett két domináns céh - a Calimata és a Lana - nevéhez fűződik, de konkrétabban ez utóbbihoz köthető: a közöttük lévő szerkezeti különbség ad erre magyarázatot, hiszen míg a Colimata csak a befejező munkálatok végzésére képes, addig a Lana a szövéstől a festésig tartó folyamatokat maga csinálja. Az itt kialakult ipari tőke kizsákmányolása klasszikus jellegű, minek következtében az 1370-es években mind Peruggiában, mind Sienában, mind pedig Firenzében vannak munkásmegmozdulások. A firenzei ciompo-k felkelése nem volt előzmény nélküli dolog, hiszen pl. Sienában már 1371-ben volt hasonló jellegű megmozdulás. A firenzei megmozdulásra egy gazdag polgár demagóg fellépése adott okot, aki az 1293-as alkotmány visszaállítását követelte. /S. Medici/ 1378 július 20-án a föllázadt munkástömegek elfoglalják a Signoria székhelyét s néhány középületet, majd új, "koaliciós" Signoriát hoznak létre, Michaelé di Lando vezetésével, aki S. Medici "beépített" embere. Az új Signoria működése elé azonban akadályok gördülnek, a popolo grasso szabotálja annak működését, a műhelyeket bezárják, az ellátás pedig egyre rosszabb lesz, aminek következtében a ciompok a hatalom átvételét tervezik. Ezt a tervet mind a popolo grasso, mind a popolo minuto, mind pedig

Lando tudomására hozzák, akiket a veszély egybekovácsol, és közös erővel lépnek föl ellenük; küldötteiket személyesen ölik meg, a többieket fegyveresekkel szórják szét. Ennek következtében a popolo grasso jut hatalomra, de a teljes pacifikálás csak 1382-re fejeződik be.

Megvizsgálva a ciompok programját, melyet a hatalomátvételi kísérlet előtt készítettek, láthatjuk, hogy a munkásosztály először jelentkezik a történelem színpadán mint önálló politikai tényező. Politikai programjukban céhet követelnek - ez a politikai jogok kerete - melynek szavazata nélkül semmiféle fontos döntést nem lehet hozni, kijelentik, hogy mindenkit, aki dolgozik, politikai jogok illetnek meg, amelynek biztosítására népi gárda létrehozását tartják szükségesnek. Társadalmi-gazdasági programjukban 50%-os béremelést, a pénzromlás megállítását, a progresszív adó bevezetését /érdekesség, hogy ezt később majd a Mediciek valósítják meg.../, az 5%-nál nagyobb kamat eltörlését /ez az intézkedés az uzsoratóke ellen irányult/, továbbá a popolo minutóval való együttműködést követelik a popolo grassoval szemben. /Kezdetben ez az együttműködés meg is volt, - alapját a kiskereskedelem szabad mozgásának pártolása teremtette meg - később azonban, az érdekek különbözősége folytán, megszűnik./

A következő - 1378-tól 1434-ig terjedő - időszak a Mediciek uralmának kiépülését jelenti. Az ipari tőke tovább virágzik, de napfényre kerülnek a tőkés fejlődés szerkezeti korlátai. Hiányzik a mezőgazdasági környezet, föllép a munkaerőhiány; Firenze önmagában fejlődik tőkés úton, anélkül, hogy a környező területekre ilyen irányú hatást gyakorolt volna, tehát a firenzei tőkés fejlődés kezdeti hanyatlását nem a ciompok felkelése okozza, hanem gazdálkodásának gyökértelensége. A Mediciek uralma jelzi az uzsoratóke megerősödését, amellyel egyidőben az addig erős ipari tőke fokozatosan visszahúzódik. Az uzsoratóke ilyen való megerősödése a társadalmon belül egyben a refeudalizációra való törekvést jelenti. Azzal, hogy a Mediciek bevezetik a progresszív adózást, céljuk nem más, mint a popolo grasso többi tagjának a gyengítése. A Mediciek gazdasági sulya - amellet, hogy két gyapju-és egy selyem-manufaktúrájuk van - elsősorban a ke-

reszkedelmi ügyletekben jelentkezett, széles körű kereskedelmi bankhálózatot hoznak létre, fiókbankok sokaságával. A hajdani ipari tőke másik része pedig a földbe vándorol vissza, előmozdítva az említett refeudalizációt. Régebben az itáliai banktőke egységes volt, a Mediciek föllépésével azonban decentralizálódik, akik ezután nagyszabású akciókba kezdenek: társulati szerződést kötnek például Merész Károly burgundiai fejedelemmel, akinek halála /1477/ kiheverhetetlen csapást jelentett a Medici bankháznak. Igen nehéz helyzetbe hozta őket továbbá az a körülmény is, hogy az arany ára a 15.sz. végére mintegy 20%-al emelkedett az ezüsthöz viszonyítva, és a követeléseket aranyban kell fizetniük. Ezek a nehézségek természetesen nemcsak a Medicieket, hanem Firenze egészét is sújtják.

A fejlődés megakadása egyébként nagyszrűen tükröződik a humanizmus fejlődésében is. Láthattuk, hogy ha egyszer a korakapitalista fejlődés kritériumai megjelennek, akkor még abban az esetben is, ha ezek a csirák nem bontakoztatnak ki új termelési módot, akkor is új tartalmat indikálnak a művészetben, az ideológiában. A refeudalizáció tükrözőjeként alakuló humanizmusnál - mint említettük - jól kimutatható az alap fejlődésében bekövetkezett törés. Ha például Ficino ideáját összehasonlítjuk Pietro della Mirandola eszmevilágával, láthatjuk, hogy az utóbbi újra engedményeket tesz a keresztény eszmevilágnak és a moralizálásnak. Az aszkézis életérzés lesz, s a vallásosság szükséglete ismét jelentkezik a körülrajongott Lorenzo uralkodása alatt. Itt kell keresnünk annak az okát is, hogy miért fogadja el mindenki Savonarolát és aszkétikus, világot megváltani akaró tanait - még maga Macchiavelli is. A reneszánsz itt egyesíti az antik eszmevilágot a zsidó-keresztény elemekkel, és hanyatló szakaszában természetesen kerül előtérbe az utóbbi alkotóelem.

Végül ejtsünk néhány szót Firenze egyik legvitatottabb gondolkodójáról, Macchiavelliről, akinél még találhatunk szép számmal "feudális" vonásokat is, ezek azonban vizsgálódásunk szempontjából kevésbé érdekesek. /Ilyen például az, hogy nem ismer fejlődést; körforgást képzel el stb./ Kora színvonalán viszont látja az osztályharc, az antagonizmus létét, ezt azonban a kor más nagy gondolkodói is látják. Igazi újítása a nép-fogalom újraértékelése,

amelyhez elsősorban a ciompok fölkelésének tanulmányozása révén jut el: a nép önála az egyszerű népet jelenti; a hadsereget rájuk építve képzeleli el. Egyik legtöbbször elhangzó vád ellene az, hogy cinikus - de lehet-e cinikus az, aki értéket akar létrehozni? A "cél szentesíti az eszközt"- elvének problémája korántsem olyan egyértelmű: az igazság az, hogy a 16-17.sz.-i ellenreformációs jezsuita rend "vádolja" meg ezzel az általuk gyakorolt elvvel Macchiavellit. Ő nem tesz különbséget "jó" vagy "rossz" eszköz között: a fejedelemnek szóló egyik tanítása az, hogy jogában áll a cél érdekében "rosszat" is tenni, de csak addig, amíg kell, amíg szükséges. A tudatosság tehát az a töltés, ami megkülönbözteti az ő elméletét a jezsuitákétól; ez viszont azt jelenti, hogy Macchiavelli moralista, ami pedig jellegzetesen a késő reneszánsz vonása.

Összeállították:

Osajági Réka

Csernus Sándor

DR. WITTMAN TIBOR MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

A centralisták és a magyar középosztály megteremtésének gondolata.

1946. Bp., Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. pp. 1-70.

Egy diplomáciai jelentés magyar tanulságai. Embernevelés 1947.jan. pp. 36-38.

Az önképzőkör. Embernevelés 1947. április, pp. 172-175.

A szociológia a jövő tantervében. Embernevelés 1947. okt. pp. 449-451.

A "kisnemesi" Kossuth. Valóság 1948. jan. pp. 53-55.

Szemere Bertalan. Valóság 1948. május, pp. 406-409.

A szocialista hazafiasságra nevelés a történettanítás keretében.

Köznevelés 1950. nov. pp. 701-706. dec. 15. pp. 755-757.

Történelem szakdidaktika. Pedagógiai Főiskolák jegyzete. Bp. 1950. pp. 1-58.

Történelmünk haladó hagyományai. 1604-1918. Bp. 1951. pp. 1-88.

Bethlen Gábor mint hadszervező. Századok 1951. 3-4. pp. 3-39.

Bethlen Gábor. Bp. 1952. pp. 1-154.

Útmutató a városi és falusi előadók részére a Bethlen Gábor c. előadáshoz. Bp. 1952. pp. 1-21.

Magyar történeti útmutató. /XVII. század/. Pedagógiai Főiskola Bp. 1952. pp. 24-67.

Magyar történeti útmutató, I. évfolyam /középkor/. Pedagógiai Főiskola. Bp. 1953. pp. 1-39.

Magyar történeti útmutató /1790-1849/. Pedagógiai Főiskola. Bp. 1953. pp. 1-49.

Magyar történeti útmutató /1790-1849/. Pedagógiai Főiskola. Bp. 1953. pp. 1-50. /Kalmár Árpáddal közösen./

Magyar történeti útmutató /1526-1790/. Pedagógiai Főiskola. Bp. 1953. pp. 1-49.

Magyar történeti útmutató /1914-1939/. Pedagógiai Főiskola. Bp. 1953. pp. 1-20.

Magyar történeti útmutató /1939-1951/. Pedagógiai Főiskola. Bp. 1953. pp. 1-5.

Egyetemes történeti útmutató /1794-1849/. Pedagógiai Főiskola. Bp. 1953. pp. 1-47.

Magyar történet 1526-1790-ig. Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskola. Bp. 1954. pp. 1-197.

A nemzeti monarchia megteremtéséért vívott harc a cseh-magyar szövetség keretében a terjeszkedő Habsburg uralom ellen 1619-1620. /Kandidátusi disszertáció./ Bp. 1954. pp. 1-207.

Glorious memory of Bocskai's liberation war. Hungarian Bulletin. Bp. 1954. 15 December. pp. 12-13.

Magyar történet 1526-1711. 1-2. füzet. Eötvös Lóránt Tudományegyetem. Bp. 1955.

Egy Európa-járó magyar megfigyelései a XVII. század elején. Szepesi Csombor Márton. Élet és Tudomány 1955. jún. 1. pp. 675-678.

Az Europica varietas. Irodalomtörténeti Közlemények. 1956. 1. pp. 28-34.

Bethlen Gábor és az 1628-29. évi erdélyi-orosz szövetségterv keletkezése. /Magyar-orosz történeti kapcsolatok c. kötetben./ Bp. 1956. pp. 35-51.

Az "árforradalom" és a világpiaci kapcsolatok kezdeti mozzanatai /1566-1618/. Bp. 1957. pp. 1-71.

A harmincéves háború előzményeinek és jellegének kérdéséhez. Századok 1957. 5-6. pp. 603-624.

A magyarországi államelméleti tudományosság XVII. század eleji alapvetésének németalföldi forrásaihoz. Filológiai Közöny 1957. 1. pp. 53-66.

Magyarország története I. 2. köt. Bp. 1958. /3. fejezet, 1606-1648/. pp. 103-148.

Németalföldi forradalom tanulmányozásának belgiumi és szovjetunióbeli tapasztalatai. Századok 1958. 5-6. pp. 914-919.

Spanyolország a XVI-XVII. században. Fejezetek a késői középkorból c. jegyzet. Bp. 1958. pp. 109-122.

Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lexikon. Bp. 1959. 5 cimszó a XVI-XVII. század magyar diplomácia történetéből. pp. 316-321., p. 55., pp. 69-70., pp. 360-361., p. 451., pp. 478-479.

Egyetemes történet 1566-1648. Bp. 1958. pp. 1-95.

Az osztrák Habsburg-hatalom válságos éveinek történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica. V. 1959. pp. 1-47.

A "koldusok" uralma Flandriában 1577-1585. Szeged 1960. pp. 1-582.

- Quelques problèmes relatifs à la dictature révolutionnaire des grandes villes de Flandre. 1577-1578. *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 40. Bp. 1960. pp. 1-138.
- A flamand posztóipar tőkés lehetőségei a manufaktúra korszak küszöbén. *Századok* 1961. 2-3. pp. 236-280.
- Függetlenségi harcok az erdélyi fejedelmek vezetésével. Bp. 1961. pp. 1-51.
- "Revoluciia cen" i ieio vlianie na Vengriu v vtoroi polovine XVI v v. *Srednie Veka* XX. 1961. Moscu. pp. 166-189.
- A holland "gazdasági csoda" és a holland nemzetté válás néhány kérdése. *MTA II. Osztályának Közleményei*. XI. 1-2. 1961. Bp. pp. 186-201.
- A németalföldi forradalom rövid története. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica*. VII. 1961. pp. 1-99.
- Magyarország története. II. köt. Bp. 1962. IV. fejezet /1606-1664/. pp. 162-221.
- Un aspect de l'universalisme coménien. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica*. X. 1962. pp. 3-8.
- Quelques problèmes des luttes d'indépendance de Transylvanie contre les Habsbourg et leur idéologie. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica*. X. 1962. pp. 9-18.
- A "koldusok" uralma Flandriában 1577-1585. Bp. 1962. pp. 1-15.
- A vietnami feudalizmus néhány kérdése. *Századok* 1963. 2. pp. 416-424.
- L'idéologie de centralisation de la principauté de Transylvanie et ses rapports européens. *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 53. Bp. 1963. pp. 431-437.
- Az első jezsuita hittérítők feljegyzései Vietnamból. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica* XIII. 1963. pp. 29-43.
- Un chroniqueur hongrois contemporain de la Révolution des Pays-Bas du XVIe siècle. *Revue du Nord*. 1963. Avril-Juin. pp. 177-185.
- A l'occasion du 18e anniversaire de la Révolution d'Août: Réflexions d'un historien hongrois. *Le Vietnam en Marche*. Hanoi, 1963, août.
- Dien Bien Phu és a "béke internacionalizálásának" diadala a bao-

- daista sajtó tükrében. Századok 1964. 3. pp. 457-468.
- A Vietnami Demokratikus Köztársaság történetírásának eredményeiről és feladatairól. Századok 1964. 4.
- España en la "Monarquía Española" de Campanella. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XV. 1964. pp. 1-18.
- A spanyol abszolutizmus néhány vonása a XVI. században. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XV. 1964. pp. 19-29.
- Sobre el presunto carácter "turco" del absolutismo español del Siglo de Oro. Anuario del Instituto de Investigaciones Históricas. 7. 1964. Rosario. pp. 309-320.
- Hongrie. /Notes Bibliographiques/. Revue Historique 1964. oct.-décembre. pp. 546-549.
- Reflexiones sobre la derrota del tabaco en las Antillas /siglos XVII y XVIII/. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XVII. 1965. pp. 1-25.
- A kubai gazdaság válaszüton /1700-1762/. Századok 1965. 4. pp. 782-804.
- Apuntes sobre los métodos de investigación de la decadencia castellana /siglos XVI-XVII/. Nouvelles Études Historiques. Bp. 1965. pp. 243-259.
- Gondolatok Vietnam szabadságharcának történelmi tényeiről. Tiszatáj, 1965. pp. 243-259.
- Németalföld aranykora. Bp. 1965. pp. 1-346.
- A monokultúrák történetéhez a Karib térségben és Venezuelában. XVI-XVIII. sz. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXII. 1966. pp. 3-24.
- Belgium a spanyol és osztrák Habsburgok ütközőállama a XVII-XVIII. században. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica, XXII. 1966. pp. 25-36.
- Un sondage d'histoire comparative des idéologies: le programme económico-social des "doctrinaires" hongrois /1840-1847/. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXII. 1966. pp. 37-43.
- Vitoriatól Suárezig. Filológiai Közlöny 1966. 1-2. pp. 33-66.
- A történelmi kutatás a Vietnami Demokratikus Köztársaságban /1953-1963/. Századok 1966. 4-5. pp. 936-938.

- La riqueza empobrece. Problemas de crisis del Alto-Perú colonial en la "Guía" de P. V. Canete y Domínguez. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXIV. 1967. pp. 1-25.
- Los metales preciosos de América y la estructura agraria de Hungría a los fines del siglo XVI. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXIV. 1967. pp. 27-35.
- II. Fülöp. Bp. 1967. pp. 1-217.
- A latin-amerikai agrártörténet néhány mai irányzata. Agrártörténeti Szemle 1967. 3-4. pp. 571-575.
- Reflexiones sobre las ideas económicas de José María Dalence. Revista "Universidad". Potosí 1967. pp. 1-23.
- El periodo proteccionista del pensamiento económico de Bolivia. José María Dalence. Iberoamericana Pragensia I. 1967. Praga. pp. 109-121.
- Observaciones de un viajero húngaro sobre la Venezuela de los últimos años de los Monagas. /En "Memorias de un viaje por América"./ Caracas. pp. 13-27.
- El Tabaco en la Economía de las Antillas en los siglos XVII y XVIII. "Teoría y Práxis". Revista Venezolana de Ciencias Sociales. 1968. 2. pp. 83-92. 3. pp. 45-60.
- Egyetemes történet 1500-1789. Bp. 1968. pp. 1-236.
- Algunos problemas económicos de Bolivia colonial. Potosí. 1969. pp. 1-34.
- A bolíviai agrárszerkezet és az 1953-as földreform. Agrártörténeti Szemle 1968. 3-4. pp. 561-578.
- Bolivia. Egy dél-amerikai államalakulás gazdasági-társadalmi háttere. Századok 1968. 5-6. pp. 897-914.
- A spanyol gyarmatok függetlenségi háborújának jellege az újabb történeti irodalomban. Világtörténet 1968. 16. pp. 74-82.
- Les recherches en cours à l'Institut d'Histoire Universelle Médiévale et d'Histoire d'Amérique Latine de Szeged. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. 14. 1968. pp. 367-372.
- En torno a los misioneros de Hungría en América española /siglo XVIII/. Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerica. Köln 1968. pp. 150-157.
- A gyarmati Latin-Amerika története kutatásának néhány kérdése.

- Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXVIII. 1968. pp. 15-28.
- Trabajos y planes del Instituto de Historia de América Latina de Szeged en Hungría. Ibero-Americana Pragensia II. 1968. Praga. pp. 247-248.
- Las Cajas Reales de Potosi a fines de la época colonial. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXXII. 1969. pp. 1-34.
- Datos económicos de La Paz en visperas de la guerre de independencia. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXXII. 1969. pp. 35-41.
- Les Gueux dans les "bonnes villes de Flandre" /1577-1584/. Bp. 1969. pp. 1-422.
- A reform eredményei a bölcsészettudományi karokon. Felsőoktatási Szemle 1969. 2. pp. 65-68.
- "Láthatatlan Amerika": a latin-amerikai egyetemek reformtörekvései. Felsőoktatási Szemle 1969. 6. pp. 368-371.
- A tanszékcsoport működésének tapasztalatai és a továbbfejlesztés kérdései. Felsőoktatási Szemle 1970. 7-8. pp. 432-436.
- Andean Nations in the Making /Economic Conditions and Independence/ Etudes Historiques. Bp. 1970. pp. 157-182.
- Fejezetek a Benelux országok történetéből. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXXIV. 1971. pp. 1-53.
- El papel de la Intendencia de Potosi en la crisis del Banco de San Carlos /1795-1810/. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XXXV. 1971. pp. 45-60.
- Latin-Amerika története. Bp. 1971. pp. 1-503.
- El aporte comun de América Latina y Europa Central a la genesis del capitalismo. Estudios Históricos. Marilia. 1969. pp. 79-92.
- Triángulo o cuadrángulo económico? Acerca del desenvolvimiento del mercado mundial visto desde Europa Central. Anuario. Instituto de Antropologia e Historia. Caracas. 1970-71. VII-VIII. pp. 457-472.
- A bolíviai függetlenségi háború néhány vonásáról. Századok 1971. 6. pp. 1256-1257.
- Az előadás és a szemináriumok kapcsolatának kérdéséhez. A gyakorlat szerepe és vezetése a felsőoktatásban. Bp. 1972. pp. 139-152.

Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum X-XI. 1971. pp. 1-14.

Ultimas dias de la azoguera potosina. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XLI. 1972.

Az andesi népek nemzetté válásának egyes gazdasági feltételei a gyarmati korszak végén. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XLI. 1972.

A latin-amerikai termelési mód néhány kérdése a XVI-XVII. században. Századok 1972. 6. sz.

F. Vitoria y los derechos económicos de los Españoles en las Indias. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XLVI., Studia Latinoamericana VI. 1973. pp. 3-10.

The Image of the New World in the Didactic Works of Comenius.

Comenius and Hungary. Akadémiai Kiadó, Bp. 1973. pp. 69-77.

Kiadás előtt álló könyvek:

Estudios económicos de Hispanoamerica Colonial. Akadémiai Kiadó, Bp.

Németalföld aranykora. /Német nyelven./ Corvina Kiadó, Bp.

A DR. WITTMAN TIBORHOZ KÉSZÍTETT SZAKDOLGOZATOK JEGYZEKE

- 1959/60. A második jobbágyság kialakulása Oroszországban és Magyarországon
- 1960/61. Adatok a XVI. századi németalföldi-magyar kapcsolatok történetéhez
- 1963/64. Szilágyi Virgil: A Pirenae-i félsziget története c. könyve
- 1967/68. Francia-Flandria társadalma a két forradalom között /XVI.-XVII.sz.d./
- 1969/70. Regionális eltérések Kolumbia modern gazdaságában
Potosi társadalmának néhány kérdése
Bolivia külkereskedelmének alakulása az 1952-es forradalom után
A perui gazdaság és társadalom néhány kérdése 1920 és 40 között
- 1970/71. A francia történetírás a gyarmati Latin-Amerikáról
A johannita lovagrend gazdasági tevékenysége a Szent-föld elvesztésétől a XV. század végéig
- 1971/72. Az inka társadalomról alkotott kép az angol nyelvű szakirodalomban
Szászország története a XV. században
Théodore de Bése államelmélete és annak egyes magyar vonatkozásai
-

A DR. WITTMAN TIBOR ÁLTAL TARTOTT ELŐADÁSOK

- 1958/59. I. Az olasz és a flamand korakapitalizmus
A második jobbágyság rendszerének megszilárdulása
II. A németalföldi forradalom és Hollandia kialakulása
- 1959/60. I. Erdély és a harmincéves háború
A nyugat-európai feudalizmus a százéves háború korában
II. A késő középkor nagy tömegmozgalmai Ny-Európában

- 1960/61. I. A középkori Franciaország
II. Az abszolutizmus kifejkódése Nyugat-Európában
Dél-Kelet Ázsia a középkorban
- 1961/62. I. Magyar történelem a XIV.-XV. században
Olaszország és szomszédai a XVI.-XVII. században
II. A németalföldi forradalom és Hollandia az arany-
korban
- 1962/63. I. Fejezetek a nyugat-európai középkori parasztság
történetéből
II. A nyugat-európai abszolutizmus fejlődésének néhány
kérdése
- 1963/64. I. Az angliai kapitalizmus kialakulása
II. Dél-Európa országai a XVI.-XVII. században
- 1964/65. I. A feudális állam fejlődésének nyugat-európai és
ázsiai változatai a középkorban
II. A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet né-
hány kérdése Nyugat-Európában
- 1965/66. I. Szerkezeti átalakulások a nyugat-európai feudális
társadalmakban a XIV.-XVI. században
II. Korai polgári forradalmak
- 1966/67. I. A feudális állam fejlődésének néhány kérdése
II. A XVI.-XVII. századi nyugat-európai gazdasági fej-
lődés néhány problémája
- 1967/68. I. A feudális társadalom válságának kérdései
II. Az angol, francia, spanyol államfejlődés a XVI.-XVII.
században
- 1968/69. I. Az abszolutizmus kialakulásának kérdései Nyugat- és
Kelet-Európában
II. Az eredeti tőkefelhalmozás problémái
- 1969/70. I. Az észak- és dél-európai feudalizmus fejlődése a
középkorban
II. Az európai abszolutizmus néhány kérdése
- 1970/71. I. A földközi-tengeri feudális társadalmak a középkor-
ban
II. Az abszolutizmus gazdasági, társadalmi bázisa
- 1971/72. I. A feudális társadalom fejlődésének néhány kérdése
II. Az eredeti tőkefelhalmozás interkontinentális
jellege

A DR. WITTMAN TIBOR ÁLTAL MEGHIRDETETT SPECIÁLIS KOLLÉGIUMOK

- 1959/60. II. Don Quijote Spanyolországa
- 1961/62. II. India a középkorban és az újkor elején
- 1962/63. I. Az amerikai spanyol gyarmatosítás néhány problémája
II. Vietnam történetének néhány fő problémája
- 1963/64. I. A holland aranykor kultúrája
II. Az amerikai spanyol uralom néhány történelmi kérdése
- 1964/65. II. Spanyol-Amerika néhány történeti problémája a gyarmatosítás korában
- 1965/66. I. A politikai gondolkodás fejlődése a XVI-XVII. sz.-i Nyugat-Európában
- 1965/66. II. Fülöp és a spanyol abszolutizmus
- 1966/67. II. Fejezetek az Andok-térség /Peru, Bolivia/ felszabadító háborújának történetéből
- 1967/68. I. Gyarmatosítás és gyarmati rendszer a XVI-XVIII. században
II. A spanyol-amerikai függetlenségi háborúk néhány kérdése
- 1968/69. II. Indián civilizációk és a conquista Latin-Amerikában
- 1969/70. I. Amerikai spanyol gyarmatok
II. Latin-Amerika története
- 1970/71. I. Latin-Amerika új- és legújabbkori története
Bevezetés a spanyol történeti szövegek olvasásába
II. Latin-Amerika a XX. században
Bevezetés a spanyol történeti szövegek olvasásába
- 1971/72. I. Latin-Amerika története
II. A modern termelési mód kialakulása Latin-Amerikában
-

A WITTMAN-HAGYATÉK SORSA

Egyetemünkhöz elválaszthatatlanul hozzátartozik a Központi Egyetemi Könyvtár, a hallgatók szinte naponta látogatják, ki könyvet kölcsönöz, ki óráira készül fel a tágas és közkedvelt olvasóteremben, mások a folyóiratolvasóban gyarapítják tudásukat. Azt azonban valószínűleg kevesen tudják, hogy a könyvtár számos, értékes gyűjtemény gazdája is. Hogy csak a legnevesebbeket említsük, itt található például a dél-alföldi Eszterházy gyűjtemény, a volt ferencesrendi kolostor állományának egy része, a Déshagyaték és töredékek József Attilától. A könyvtár ilyen jellegű tevékenysége ma is folytatódik, amit talán legjobban a közelmúltban megvásárolt Wittman-hagyaték bizonyít.

Wittman Tibornak, egyetemünk nemrég elhunyt professzorának neve nemcsak a történelem szakos hallgatóknak, de úgymond minden "vájtfülűnek" az intézmény falain kívül is fogalom. Több, nyomtatásban megjelent könyv és tanulmány fémjelzi munkásságát. Gyűjteménye, melyet most az Egyetemi Könyvtár megvásárolt, szinte egyedülálló, mintegy ezer kötetet tartalmaz, melynek 90%-a könyv, 10%-a pedig folyóirat. Értékét neves szakértők 92 ezer forintba becsülték, melyet a könyvtár a Művelődésügyi Minisztérium külön e célra szánt összegéből fedezett. 900 db különlenyomat és 370 spanyol könyv képezi a gyűjtemény legértékesebb részét, amelyet több teljes ill. töredékes folyóirat-sorozat gazdagít. /pl. a teljes "Századok"./ A gazdaságtörténeti témájú könyvek pedig számottevően növelik az intézmény ilyen jellegű állományát.

A könyvtár 1974-re dolgozza fel a hagyatékot, külön katalogizálja, így a nagyközönség számára is elérhetővé válik ez a rendkívül gazdag és értékes gyűjtemény.

A kéziratos anyag a családnál maradt, kiadása a közeljövőben várható. 1970-ben külön osztály alakult a könyvtárban, ahol az oktatók munkáit gyűjtik, itt kapnak majd otthont Wittman Tibor művei is.

Harci Tibor

LEHEL ISTVÁN

1917-1973

A hír gyorsan terjedt. Mindenki dermedten, hitetlenkedve hallgatta, és most, egy évvel később is éppen olyan képtelennek és irreálisnak érezzük a megváltóztathatatlan tényt: Lehel István meghalt.

Egy év alatt nem lehet elfelejteni valakit. Az a kérdés inkább, hogy mit mondjunk el róla e néhány oldalon, ami azok számára is ad valamit, akik nem, vagy alig ismerték őt... Barátok, kollégák, tanítványok irták le emlékeiket, és ha egy megállapítás többször is előfordulna, az úgy lehetséges, hogy ugyanarról a személyről beszélünk valamennyien.

Kegyetlen tisztség jóbarátról megemlékezést írni, még akkor is, ha halála óta közel egy év telt el. Lehel István tehetsége, sokoldalú tudása, minden esztétikum iránti érzékenysége, és a képesség, hogy másokat is érzékennyé tegyen, az ifjúság komoly elemeit valamennyi karról, sőt, az Orvostudományi Egyetemről is körébe vonzotta. Művészi alkotómunkája, tanári lelkiismeretessége, és végtelenül szelíd egyénisége révén pedig kollégái nagyrabecsülését, mély barátságukat érdemelte ki. 56 évet élt. Élete 1917-ben Magyarokanizsán indult, de elemi iskoláit már Szegeden végezte, s ettől kezdve itt élt, csupán rövid néhány évre került el innen mint tanársegéd az áttelepített egyetemmel Kolozsvárra, aztán katonáskodnia kellett, majd hadifogságba esett, - 1945-ben azonban már ismét Szegeden találjuk. Mivel állása egyenlőre nem volt, kitanulta az ötvösséget, és ebben az iparművész szakmában dolgozik, míg 1948-ban végre kinevezik egyetemi adjunktusnak a Múzeológiai Intézethez. "Az egyetemmel a kapcsolatom mindvégig megvolt" - írja egy hivatalos önéletrajzában, s ez a mondat - a rövid és kényszerű megszakitásoktól eltekintve - egész áldozatos és gazdag élete mottójául szolgálhat.

Egyetemi tanulmányai alkalmával először a biológiai tudományokkal ismerkedik meg, s a természethű rajzolások bontakoztatják ki művészettörténeti érdeklődését: az abszolutorium után újra beiratkozik az egyetemre, ezúttal a régész-műtörténész szakra. A művészet történetével, a remekművekkel való intenzív foglalkozás felszabadítja alkotói vénáját: rengeteget rajzol az ötvenes évektől kezdve, válik két évtized alatt egyre elvontabb stílusban alkotó művésszé.

Végtelenül érzékeny, szenzitiv lélek volt, aki - talán éppen az érzelmei ellenőrzésére, igazolására - szenvedélvesen igyekezett a körülötte való világ, az élő természet és a természeti törvények, összefüggések megismerésére. Ez az állítás azonban - akár csak egy matematikai egyenlet - megfordítva is igaz: biológus, természettudós lévén megvolt benne a képesség a nagy összefüggések látására, kitarultak előtte a rejtett korrelációk, amelyek érzelmek sorozatát váltották ki belőle, hogy érzelmekkel teltt kompozíciókká alakuljanak.

A birtokba vett tudást a legmagasabbrendű hivatástudattal

igyekezett közkinccsé tenni: az ifjúságot valóban nem középiskolás fokon tette tudása részesévé. Az esti órákba nyúló speciálkollégiumok éppúgy, mint a muzeumnak beillő lakásában lezajlott meghitt beszélgetések tanuskodnak arról, hogy messze túl a "kötelező óraszámokon" foglalkozott önzetlen szeretettel az ifjúsággal. De barátai, ismerősei, az érdeklődő értők számára is mindig "otthon volt"; boldoggá tette, ha alkotásaival örömet szerezhetett másoknak. Ha számba vesszük, mily nagyszámú hallgatóság gyűlt össze a vonzó és problematikus kortárs-művészettel foglalkozó meg egyéb előadásaira, ha megmondoljuk, hogy messzi városokból, sőt a határokon túlról is felkeresték lakásán a képekben gyönyörködők, ha végigtekintünk népes baráti körén, úgy véljük, sokakban találtak alkotásai visszhangra. Ha azonban a felhalmozódott vázlatok, kartonok, olajkompozíciók, szín-forma-vonal-álmok százait szembeállítjuk három kamara-kiállításával, megértjük magányosságát, tépelődéseit, művészete szigorú belső kontrollját, depressziós hangulatait.

S mint minden tudatosan élőt - ráadásul a természettudományos ismeretekkel és érzékeny ideg-antenna-rendszerrel megvertet - nagyon mélyen foglalkoztatták a lét-nemlét kérdései. Az alattomos éjszakai rosszullétek, az egyre sokasodó és sokfelől jelentkező fájdalmak, halálfélelmek pedig utolsó fél évében legszemélyesebb problémájává tették az elmúlást. Farkasszemet nézett vele, felvette a harcot is: kitűnő orvosbarátai segítségét kérte, bizott is bennük. De mégis, valahogyan többet tudott, sejtett, mint azok; valahonnan jobb információkat kapott, amiket a tudós műszerek nem tudnak közvetíteni.

Mi pedig itt vagyunk az ittmaradók örök lelkiismeretfurdalásával és emlékeinkkel, az általa alkotott gazdag örökséggel. A mi feladatunk, akik ismertük őt, hogy alkotásaiból megismerhessék Lehel Istvánt az utánunk jövők is.

/Dr. Hajdú Péter egyetemi tanár Lehel István ravatalánál elhangzott gyászbeszédének felhasználásával összeállította: Zombori István./

Lehel Istvánt ritkán lehetett az egyetemen látni. Órái előtt ugyan jóval hamarabb bejött, előkészítette a szükséges diapozi-
tíveket, de az előadás után rendszerint sietett haza. Otthonában
érezte igazán jól magát, abban a lakásban, amelyet ő tett olyan-
ná, amilyen volt.

Aki először lépett be, azt hihette, valami múzeumba került. A
szűk előszoba könyvespolcai tömve könyvekkel, bokályokkal, Lehel
Istvánnak ajánlott butellákkal; a másik falon tányérok, festett
üvegtükrök, színes gyertyák. A nyitott konyhaajtón át elénk vil-
lant a parányi konyha. Régi, festett népi szekrénykék, kuglófsü-
tők, tányérok, köcsögök a falon, süvegcsukor a polcon - a régi
konyha már javarészt ismeretlen tárgyai, eszközei sorakoztak min-
denfelé. Az előszobából a nagyszobába lépve a látogató rendsze-
rint megtorpant az ajtóban. Nehéz lett volna eldönteni, múzeumba
vagy lakóhelyiségbe került az ember. Itt csak olyan valaki tu-
dott élni, aki minden egyes tárgyhoz személyesen kötődött. Lehel
István soha nem titkolta, hogy a festés mellett a gyűjtés a leg-
nagyobb szenvedélye. Nem volt külön specialitása. Még műfajilag
is nehéz elsorolni, mi minden került tulajdonába 25 esztendő a-
latt: ikonok, festmények, szobrok, értékes kötésű s tartalmú régi
könyvek, metszetek, órák, szőnyegek, bútorok, ötvösremekek, met-
szett üveg- és kristálypoharak, pipák, óriási számú és különféle
típusú népi kerámia, szőttések és himzések. Mindez csak szükséza-
vú summázása a fölmérhetetlen értékű gyűjteménynek, melyet gaz-
dája már nem gyarapíthat többé.

De nemcsak gyűjtötte a régiségeket, hanem hozzájuk jutva féltő
gonddal ápolta és állította helyre óriási türelemmel a sokszor
reménytelen állapotú tárgyakat. Nagy zöld foteljében ülve szinte
az egész lakást beláthatta. Itt fogadta barátait, hallgatóit is,
akik előtt az ajtaja mindig nyitva állt. A finom kávé mellé rend-
szerint jutott valami szép zene is a látogatónak. Végtelen nyu-
galom uralkodott ebben a lakásban, még az utcáról betörő nagyvá-
rosi zaj is megcsöndesedve szűrődött be. Az évszázadokat idéző
tárgyak és a tulajdonos harmonikus egységben éltek együtt, és mi,
akik ismertük Pista bácsit, valahogy nagyon természetesnek talál-
tuk ezt.

Élete folyamán sok mindent kipróbált. Festészetében megfért a

tusrajz az akvarellel, az egyetlen ecsetvonással rajzolt kép az üvegre festett ikonnal, az aranyfüsttel borított táblakép a fröcscentett képpel és a kréтарajzzal. A háború után kitanulta az ötvösmesterséget is. Szépen formált ezüstkanalak, ezüst serlegek - mindezek csak töredékes bizonyítéka egy sokoldalú tehetség felvillanásainak. Egyike volt azon keveseknek, akik hazánkban az aranyfüstlemez alkalmazásának sajátos és igen bonyolult eljárását ismerték. Igen sokat olvasott, de szívesen vetette papírra saját gondolatait is.

Festő volt, tanár, műgyűjtő, esztéta, zenebarát vagy restaurátor? Mindez együtt. És emellett önzetlen, becsületos jóbarát. De ha csak egy szóval kell válaszolni a kérdésekre - ki volt Lehel István -, azt mondom: **EMBER** volt.

Zombori István

"VIGYÁZZUNK JOBBAN ÉRTÉKEINKRE"

Milyen gyarló az emberi emlékezet! Halottaink képe elhalványul, az élmények átfolynak rajtunk, a rádöbbenés pillanatai tovatűnnek, más rádöbbenéseknek engedve át helyüket, s ha ma föl akarok idézni egy három évvel ezelőtti eseményt, külső segítséghez kell folyamodnom.

Lehel István életének utolsó kiállítása 1971. február elsején volt a Sajtóház Művészklubjában. Nem emlékszem pontosan, hány képe fért föl a falakra, gondolom huszonöt-harminc lehetett. A mennyiség tulajdonképpen elhanyagolható az ő esetében, találmra kiválasztott tíz képe éppúgy magában hordta egyéniségének meghatározó, megkülönböztető jegyeit, mint ahogy egy csepp tengervíz az óceán oldott ásványi sóit.

Élő anyag és halott kristályszerkezetek, a mikro-és makrovilág hol zsibongó, hol meg mozdulatlan dermedtségbe fagyott formái és színei érdekelték, grafikája sokszor csak négy-öt vonallal határozott meg emberi vagy állati formát, idézte az elrugaszkodást vagy összefonódottságot, védettséget vagy kiszolgáltatottságot, békét vagy diszharmóniát. Azon a bizonyos kiállításon - egy fénykép tanúsága szerint - az egyik hosszanti falon azok a képei láthatók, amelyeket általában a keveretlen, tiszta színek, a dekoratívva egyszerűsített, de mély tartalmat hordozó "bio"-formák, az egész felületre érvényes kalligráfia jellemeznek. Képeinek nem adott címet - talán ez tévesztette meg azokat, akik szeretnek kategóriákban gondolkodni, s festészetét mindenestül "absztraktnak" minősítették, kirekesztve őt ezzel egy gyorsan ítélkező korban a hivatalos kiállítótermek festőinek sorából. /Hogy mennyiben nevezhetők absztraktnak, nonfigurativnak például szeretettel gyűjtögetett erdélyi bokályainak madarai, amelyek mintha az ő kartonjain keltek volna új életre - nem tudom./

"Alighanem az utóbbi hónapok legizgalmasabb vitája zajlott le tegnap, hétfőn este" - írta a kiállítás másnapján beszámolójában Akác László a Délmagyarországban. S még egy kiragadott és igen jellemző mondattöredék: "Lehel István, a Szegeden élő és dolgozó, ám a szegediek és mások által sem igen ismert festőművész..." Igen, ez nagyon fájt. Szegeden élt, itt tanított, dolgozott, a

Képzőművészeti Alap tagja volt - és nem szerepelhetett, képeit hiába kerestük volna a kollektív tárlatokon. Egy sóvárgó szerelmes szemérmes vágyódásával és reménykedésével kérdezgette magát is, barátait is: ugye művészet az, amit csinál? Nem tudott belenyugodni kirekesztettségébe, bizonyítani akart, megmutatkozni, meggyőzni és gyönyörködtetni. Másokat is részesíteni abban a szellemi és esztétikai gyönyörűségben, amelyet a természet titkainak föltárásakor, ujrateremtésekor érzett.

Megalázó dolog a kiszolgáltatottság, s mert nem értette, mi az oka az innen is, onnan is őt érő mellőzéseknek, fölfokozott érzékenységgel védekezett. Nem azért festett így, mintha másképp nem tudott volna - milyen elkoptatott támadási fortély! -, hanem azért, mert egy ecsetvonást sem tett meggyőződés nélkül. S ez volt a meggyőződése, ez a valóságosból igazzá varázsolt világ.

De mi is volt az "utóbbi hónapok legizgalmasabb vitája"? Ács József jugoszláviai festőművész és Moldován Domokos voltak még az est vendégei. Az ő előadásainak szolgáltak mintegy keretül Lehel István képei. Egyfelől a jugoszláv, vajdasági művésztelepeken folyó pezsgő élet, a "szegediek helyhez és időhöz kötődő festészetéhez képest átfogóbb, helyenként kozmikus törekvések" Ács József előadásában, másfelől az algyői majd szegedi Süli András hányattott sorsának fölemlegetése - Moldován szavaival. "Vigyázzunk jobban értékeinkre" - ez a gondolat volt a vita végső következtetése. Mostani eszemmel visszagondolva úgy érezhette aznap este Lehel István, hogy képei, személye talán megérdemelték volna az osztatlan figyelmet. Másfelől azonban róla is "szólt az ének", hiszen a vajdasági képzőművészeti élet kötetlen fejlődése fájó kontraszt lehetett számára, míg a magyar naivok sorsában saját életével rokon tendenciákat fedezhetett fel. Persze mindez csak föltételezés. Mint ahogy föltételezés az is, hogy ha sorsa nem az Alföldre, a realisták szigorúan számonkért őrzői közé, hanem egy kisebb pannón tájra helyezi, közelebb az európai festészet széles horizontot táro ege alá, talán másképpen alakul az élete, művészi pályája. Az viszont már tény, hogy a szegedi festők 1968-ban, a budapesti Nemzeti Galériában megrendezett tárlatán nem szerepelt, noha ennek a tárlatnak az volt a célja, hogy átfogó képet adjon egy nagyváros, Szeged képzőművészetéről. De lehet-e elhallgatással meg nem tör-

téntté tenni egy életművet? Mert életmű ez akkor is, ha egyes vélekedések szerint aszketikusan szükreszabottak a keretei.

A magány - a nem önként vállalt magány - lassan ölő méreg. Értető volt hát az öröme, amikor 1971-ben végre úgy látszott, ki-törhet belőle. Egy ötös művészcsoporthoz gondolt akkor arra, hogy közös kiállítást rendeznek, s Lehel István egyike volt ennek az ötnek. A lázas készülődés hetei következtek, a körültekintő válogatás, a közös program megfogalmazás. És jött a fővárosi zsűribizottság, s elfogadta kiállításra a képeket, - tőle ugyan feltűnően keveset - de mégis: megtörtént az első lépés. A megnyitásra neves művészettörténészt kértek föl levélben: nem válaszolt. S aztán valahol - a fővárosban -, nem lehetett pontosan tudni, hogy hol, megszületett egy furcsa döntés: a már lezsűrített, elfogadott képek nem kerülhetnek a nyilvánosság elé. A csoportos kiállításra nem adták meg az engedélyt.

Persze azért voltak barátai, tanítványai, tisztelői. De a szakmai hovatartozás, a befogadó közösség illúziójából föl kellett ébrednie. A reménykedés és készülődés rövid boldogsága új és termékeny periódust nyithatott volna az életében, de a csalódást nehéz volt kiheverni. És nem csak neki volt nehéz.

Pár nappal a halála előtt - a születésnapján - fölhívott telefonon. Másnap ment be a klinikára. Rendet hagytam magam után - ezt mondta. Lesz-e ebből a rendből, a gondosan elraktározott, mappákban tárolt, de most szekrények mélyén heverő sok száz, talán sok ezer képből és rajzból egyszer gyűjteményes kiállítás? Ahol napfényre kerülne mindaz, aminek eddig csak töredékei voltak kiállítva, s amiről vitatkozni, amit értékelni csak akkor lehet, ha a vita is, a vita tárgya is mindenki számára hozzáférhetővé válik?

Kulka Eszter

Lehel István művészetéről beszélve elengedhetetlen azt a tényt megemlíteni, hogy biológusnak készült, s festőművész lett. Kapcsolata a biológiával, az élő természettel mégsem szakadt meg, sőt egész életműve kiindulópontjává vált. A természet szemmel érzékelhető valóságán túl a mikroszkopikus világ volt az ő legnagyobb mestere. Képeinek alkotóelemei a fejlődés, az örök, önmagába visszatérő mozgás, a "nagyító alatt feltáruló sejtvilág, a mély tengerek őshaljai és arabeszk csigái, az archaikus mesei képzeteket felidéző lovak és madarak."¹ Lehel István magát a tudományt vitte be a természetbe. A tudományt valamennyi módszerével és eredményével együtt, amelyekkel a világ új képét kezdi kidolgozni. Ez is bizonyítja, mennyire tévedtek azok, akik eszmei sikon idealistának nevezték, és azoknak sem volt igazuk, akik a költészet és művészet elszegényesedésétől féltek. Voltak gyanakvók is, akik már eleve előítélettel kezelték un. absztrakt képeit, s a polgári, léttől megcsömörlő festők követőjének tartották, művészetét pedig éppen ezért zsákutcának nevezték.

Mi váltotta ki ezeket a véleményeket? Az absztrakt művészet elkésett, és jelentkezése váratlan hazánkban az 50-es és 60-as években. De Lehel művészete nem a szó hagyományos értelmében véve absztrakt; ő teljesen egyéni úton jár. "Az absztraháló forma azonban csak akkor lehet művészi kifejező eszköz, ha társadalmi alapon, bizonyos kultúrkörben lényegében egyértelmű tartalmak hordozója. Ha ez az alapfeltétel hiányzik, akkor a forma nemcsak a természet jelenségeitől, tehát az ábrázolástól, hanem a kifejezendő tartalomtól is absztrahált. Ez azonban a művészi kifejezés lehetetlenülésével, a művészet teljes tagadásával egyértelmű: az ilyen mű már magától az embertől is elvonatkoztatott."² Lehel az absztrahálásnak azt a formáját alkalmazza, amely a sok jellemző közül ragadja ki a fontosabbakat, majd még ezek között is válogat. A valóság és tudat kapcsolatát a lényegre törve, bátran fejezi ki, szinte egyetlen célja e lényeget megjeleníteni. Az ilyen program szükségszerűen vonja maga után formai téren a megszokott naturalisztikus stílus feladását. Lehel István tehát nem jelene-

teket fest, nem a megszokott képformában alkot. "Absztrakciója nem öncélú szita, melyen az esetleges elemek fennmaradhatnak."³

Ennek a leegyszerűsített művészetnek azonban hátulütője is van: absztrakt volta miatt nem képes érzékeltetni a valóság gazdagságát, bonyolultságát. Azzal, hogy egy-egy jelenség elemeiből a lényegeset emeli ki, voltaképpen általánosít is, és a szemléelőre bizza, hogy "a tértől és időtől eléggé független témákat konkretizálja, hogy ő ruházza fel a tartalmat kellő aktualitással. Rendkívül alkalmasak viszont az ilyen művek arra, hogy emblémaként, vagy illusztrációként szerepeljenek. /Nem véletlenül választotta a Szülészeti Klinika Lehel anyaságot ábrázoló képét./ "⁴ Művei a kevésbé fogékony és művelt közönségnek csak dekoratív célt szolgálhatnak, néhol vizuális élményt nyújthatnak.

Még egy vélemény: "A nyelv, melyen mondanivalóját közli, szervesen kapcsolódik a művészettörténet egészéhez. Klasszikus korok formajegyei /pl. spirálvonal/ új funkciót nyernek nála, fontos szerep jut a színekkel való jellemzésnek, a síkban való kifejezőbb ábrázolásnak, a lényeget megragadó primitív állat- és emberábrázolás ihletője figurális képeinek, az ősi festői törekvés - dekorativság - folklorisztikus színpompával párosul."⁵

Befejezésül annyit: Lehel István képeit nemcsak nézni kell, hanem belső összefüggéseit is látni. Képei együttesen egy rendszert alkotnak, azaz Lehelnek nem különálló képei vannak - amelyeknek azonban külön-külön is megvan önálló, sajátos világuk -, hanem összefoglalóan: festészete. Olyan kompozíciós egységről van itt szó, amelyben a harmónia dominál, amelyben az egyes képek éppúgy elválaszthatatlanok egymástól, mint egy dallamsorban a hangjegyek.

Petrovics István

1. Bálint Sándor kiállítási meghívójából, 1962. dec. 12.
2. Dr. Pogány Frigyes megnyitója, 1962. dec. 12.
3. Csányi Miklós, Szegedi Egyetem, 1963. márc. 5.
4. Kaposi Márton, Szegedi Egyetem, 1963. máj. 27.
5. Csányi Miklós, Szegedi Egyetem, 1963. márc. 5.

Nehéz vállalkozásba kezdünk akkor, ha Lehel István kiállításairól szeretnénk megemlékezni, hisz már rögtön az elején megkérdezhetnénk: lehet-e a művész képeiből rendezett bemutatókat kiállításnak nevezni? A kérdés azért vetődik fel ilyen élesen, mert egyrészt Lehel István képeit semmiféle zsüri nem válogatta össze, másrészt pedig az érdeklődőknek csak igen szűk köre tekinthette meg a bemutatókat. Szükségesnek tartjuk továbbá megjegyezni azt, hogy a cikknek nem célja, hogy részletes ismertetésekbe bocsátkozzon az egyes "kiállításokat" illetően. Inkább arról próbálunk beszámolni, milyen hatást gyakoroltak a művész képei a közönségre.

Lehel István első bemutatkozását, melyre 1962 decemberében, a JATE aulájában került sor, igen nagy érdeklődés kísérte. Ez nagyrészt tulajdonítható annak a ténynek is, hogy Szegeden, de országos viszonylatban is igaz ez állítás, absztrakt képekből kiállítást abban az időben csak elvétve rendeztek. Ez, továbbá a helytelen kultúrpolitikai felfogás, hogy csak a szocialista realizmus jegyében született művek az igaziak és érdemlik meg a megbecsülést, eredményezte azokat az éles kirohanásokat és meg nem értettséget, amit a közönség tanúsított ezen a tárlaton.

Milyen témákat is dolgozott fel a művész ezeken a képeken, melyek oly nagy meghökkenést váltottak ki? A sejtek mikroszkopikus világának, halaknak, biológiai történéseknek az ábrázolása állott első periódusa centrumában. Az egyrészt nonfigurális, másrészt neoprimitív képekről néhányan azt mondták, hogy tán sokkal nehezebben fejthetők meg, mint az egyiptomi hieroglifák. Még egy furcsa dolgot kell itt megjegyeznünk: sokan negatív vonásként emelték ki azt a jelenséget, hogy Lehel a képeinek nem adott címet. Így amellet, hogy a művész szemlélőire bizta annak kitalálását, hogy képei mit ábrázolnak, elvetette azt a lehetőséget is, hogy képeiről esetleg vitatkozhasanak, mert így egyszerűen nincs nevük, címük. Annak ellenére, hogy nagyfokú érdeklődés előzte meg a kiállítást, a sajtóorgánumokban igen kevesen foglalkoztak ezzel a témával. A Délmagyarországban egy, a Tiszatájban két cikk jelent meg ezzel kapcsolatban. Egyedül a Szegedi Egyetem emelhető

ki, amely hasábjain vitát indított Lehel István kiállításáról. Itt is mindössze három vers, egy levél és két elméleti cikk jelent meg.

A vélemény-nyilvánításnak extrémebb formájával találkozhatunk, ha a kiállítás vendégkönyvét vesszük kézbe. Nagyon tanulságos dolog lenne ezt végiglapozni. Most csupán a Tiszatáj XVII. évfolyamának 3. számában, a Lehel-kiállítással foglalkozó cikk szerzőjére szeretnék utalni. A cikk írója joggal háborodik fel, amikor a vendégkönyv kézbevételekor a vélemény-nyilvánítás igen furcsa módjával is találkozik. Sokan úgy érezték, Lehel képei keveset mondanak az embernek magáról az emberről. "Hová titted emberi arcodat?" kérte számon az egyik látogató. /Ezen a címen a későbbiek során vers is jelent meg a Szegedi Egyetemen./

Szerencsére túlsúlyban van azoknak a bejegyzéseknek a száma, melyek elismerésről és tiszteletéről tanúskodnak. Lássunk néhányat ezek közül: "Ide vissza kell jönni!", "Érdekes, elgondolkodtató!", "Kezdetben Bartók és Kodály zenéje sem találkozott általános szimpátiával, ma milliók gyönyörködnek benne."

Schwarz Klára

A DR. LEHEL ISTVÁNHOZ IRT SZAKDOLGOZATOK JEGYZÉKE

1968. Dürer társadalmi nézeteinek tükröződése művészetében.
Moszkva építésze és építészeti emlékei a XIV-XVI. században.
A magyarországi román építészet köréből.
1969. Magyar impresszionista festészet.
A mexikói naturalisták helye a XX. század művészetében.
Primitív vallási hiedelmek tükröződése az őskor művészetében.
1971. Szeged környéki szerb népi ikonok.
Képzőművészeti könyvkiadásunk 25 éve.
1972. Magyarországi középkori ruhaviselet képzőművészeti ábrázolások alapján.
A középkori szobabelső bemutatása képzőművészeti alkotások és tárgyi emlékek alapján.
Az olasz reneszánsz festészet a magyarországi gyűjteményekben.
A XX. század eleji német festészet főbb irányzatai.
- A felsoroltakon kívül Lehel István "A szegedi eklektikus városkép" c. téma kiadását tervezte.

A DR. LEHEL ISTVÁN ÁLTAL MEGHIRDETETT SPECIÁLIS KOLLÉGIUMOK

- 1970/71. II. Antik művészet
- 1971/72. I. Afrika művészete
II. Óceánia művészete
- 1972/73. I. A XIX. és XX. század művészete
Dél-Amerika prekolombiánus művészete
- 1965/66. I. - 1972/73. I. minden félévben:
Aktuális művészeti kérdések
-

AZ IFJUSÁG ESZTÉTIKAI NEVELÉSE

/Megjelent: Felsőoktatási Szemle, XXII. évf. 6. sz. 1973. jún./

Szüntelenül visszatérő kérdés, milyennek kell lennie a művészetnek? Az a jó és korszerű művészet, amely azonnal és mindenki számára érthető?

Keletkezése idején egy mű -akár irodalmi, képzőművészeti vagy zenei alkotásra gondolunk- csak a legritkább esetben kapott egyértelmű tetszést, általános elismerést.

Kivétel talán a népművészet, amelyik szinte észrevétlenül alakulva, mindenkinek, aki részt vett fejlesztésében - hiszen nagyobb közösségek kollektív alkotásaként jött létre - egyformán örömet, lelki gyönyörűséget tudott adni. A népművészet azonban elsősorban alkalmazott, diszitó jellegű szerepet vállalt, és nem elvi kérdések problematikájával vívódik. Bár ez is csak részben közelíti meg az igazságot. A nagy, távoli földrészek több évezrede alakuló művészei nehezen választható el minden esetben az uralkodó osztály érdekeit erősíteni akaró emlékektől. A művészeti tevékenység sokszor mágikus cselekedet volt. Ez a megállapítás is csak mindig egy kultúra vagy tájegység sokszor nagyon zárt, hagyományt őrző területére érvényes.

A sokfelől érkező hatások megszűrve, átalakítva rakódtak rá a már meglévőkre. Ez a folyamat érvényes a nagy művészetre és a népművészetre is. Minél régebbre tekintünk, a változások annál hosszabb idő alatt mentek végbe. Több évszázados korszakra tudjuk felosztani a művészeti periódusokat. Csak a legbeavatottabb szakemberek képesek azon belül kisebb szakaszokat megkülönböztetni.

A XIX. század óta a változás, fejlődés folyamata, különösen Európa nyugati felében, feltartóztathatatlanul felgyorsult. A XX. század elején és korunkban pedig a változások mennyisége és időbeli egymásutánjuk is - úgy tetszik - áttekinthetetlené vált.

A közönség és a művészek - talán mióta művészet létezik - mindig bíráltak, s az utóbbiak rivalizáltak is. /Egyik rejtett indítéka az új keresésének, a stílusváltoztatásnak./ Lelkesedhetünk-e valamennyi meghökkentő újdonságért, esetleg talmiért is, rosszul értelmezett modernségből? Az igazán művelt embert képzettsége, helyes esztétikai érzéke óvja meg a balítélettől. Bár elég kevesen vannak,

akik sok tanulással, átfogó ismeretek birtokában eljutottak az új irányzatok némelyikének befogadásához.

Mit várhatunk az ifjúságtól, hogyan reagáljon mindarra, ami a történelem során a művészet sokféle műfajában létrejött? Tudhat-e annyit, hogy mindennek magyarázatát adja? Ezt a kérdést így fel sem tehetjük. A kíváncsi csupán annyi lehet - és ez is igen nagy -, hogy valamennyire állást tudjon foglalni, alapja legyen ismereteinek bővítéséhez.

A modern művészetet, de a tudomány semmiféle ágát sem lehet az előzmények ismerete nélkül megközelíteni. De hol és mikor kapnak a tanulók olyat és annyit, amennyire főiskolás sorba kerülve szükségük van ahhoz, hogy tovább tudjanak haladni, építeni?

...Csupán a művészet öltött korunkban új arculatot? - A társadalomtudományokkal összefüggő egyetlen tantárgyat sem lehet anélkül korszerűen tanítani, hogy a mindennapi életünket alakító tudományágak eredményeit bizonyos átlagműveltségi szinten figyelemmel ne kísérné a pedagógus.

...A természettudomány a világegyetem megismerésére törekszik. Leeuwenhoek felfedezése előtt, de az atomfizika, a kozmognómia és sok más tudomány mai fejlettsége előtt szegényebb volt az emberiség sok rejtett forma szépségével. A tudomány a formák újabb gazdagságát hódítja meg, a képzőművészet kifejező eszköze pedig éppen a formák kimerithetetlen kincse. Ugyanakkor a művészet mindig a társadalomról is tudósít, midőn "csupán" formákkal és színekkel tesz vallo-mást.

Az esztétikai nevelésnél szorosabb kapcsolatba kellene hozni a művészetekkel nagymértékben meggazdagodott természet- ismeretünket is, bár csak a szükséges alapfokozatok után kerülhet erre sor.

...A középiskolákban, ill. a felsőoktatásra előkészítő reál vagy human tagozatú gimnáziumokban a történelemórák keretén belül a művészet történetéről is kapnak nagyvonalú tájékoztatást a tanulók, bár az oktatás súlypontja az egyéb elméleti tárgyra esik. Azon sem csodálkozhatunk, ha a középiskolai történeti anyag Európa klasszikus ókorával kezdődik: a görög-római bölcsőtől kiindulva könnyen járható az út a renaissanceon keresztül akár a XIX. századi romantikus művek értékeléséig.

Amint azonban a különböző tudományágak eredményeit összegezve a legmodernebb kutatási vívmányokkal is a felsőoktatás ismerteti meg az ifjúságot, a modern kor esztétikájával, a modern művészet nyelvvel is az egyetemi művészettörténeti órák lennének hivatottak foglalkozni.

Az igazi művészet felismeréséhez, élvezéséhez sok mindenről kell tudni. Minden korszaknak megvan a sajátos jelrendszere - stílusban, kifejezésformában - , amelyet az akkor élt emberek ismertek. A régészet, a néprajz, művészettörténelem, nyelvészet, irodalomtörténet és még sok tudomány ágazata fáradozik ennek a szimbolikának a megfejtésén. A XX. század művészetét meg sem lehet közelíteni azoknak, akik nem tudják, hogy az ember mit is alkotott Ázsiában, Afrikában, Dél-Amerikában és a világnak még annyi más térségein. S e távoli népek mélyben gyökerező művészete a századforduló óta ötvözi már az európaiat is.

Egyetemi oktatásunkból, sajnos, hiányzik még a művészettörténelem átfogó jellegű oktatása. A művészettörténet - minimális óraszámban - csak a történelem szakos hallgatóknak kötelező. Az érdeklődő más szakos hallgatók számára nagy problémát jelentenek az óraiitközések.

A történelem szakos tanárjelölteknek előírt művészettörténelmi tematika három féléven át tartó, a II. évben heti 1 órás, a III. éves korban egy féléven át heti 2 órás előadásokat engedélyez. Gyakorlatilag egy óra tartama 45 percnél alig több. Ez idő alatt végig kell rohanni az építészet, szobrászat, festészet, iparművészet stílusainak bemutatásán. Ez a keret a sokágú stílusfejlődésben rengeteg fontos ismeretanyag halmazát adja. Elmélyítésről nem lehet szó. Az óriási képi ismeret nem állhat össze olyan tudássá, amelynek igazán meglehet a gyakorlati haszna, ha nincs mód arra, hogy a hallgatóság a kultúrtörténet egészébe ágyazva, a társadalmi fejlődésre vonatkoztassa.

...Egyetemeinken tulajdonképpen nem a képzőművészet történetét, hanem komplex művészet- és kultúra-történetet kellene tanítani. A legnagyobb érdeklődést eddig is azok a speciális kollégiumok kel tették, midőn a színes diapozitívek adta vizuális élményt egykorú zene, esetleg irodalmi alkotás előadása tette teljesebbé. Olykor

művészek vallomásaiból, leveleiből, esztétikai írásaiból vett szemelvények egészítették még ki a korról kialakítható képet. Ilyen alkalmakkor a különböző típusú, vizuális vagy auditív adottságokkal rendelkező hallgatók egyaránt élvezetes formában kerülhettek közel a vizsgált korszakhoz, stílushoz - a fogékonyak számára pedig a hatások interferenciája még maradandóbbá tette az élményt.

Ez a módszer nem mindig oldható meg egy intézményen belül. Vendégelőadókat kellene meghívni ilyen rendszeres előadások megtartására, akik egyéniségük és tudásuk segítségével fel tudják kelteni a hallgatóság érdeklődését. /Kérdés, hogy egy ilyen jellegű tantárgyat szükséges-e osztályozni? Viszont a megjelenést valamilyen módon számon kellene kérni./

Az egyre sokasodó tudnivalókat túlterhelés nélkül nem lehet birtokba venni. Megoldást csak az adhat, ha a lényegeset, az összefüggéseket mutatják meg. A részletekben való elmélyedés a szakembernek egész életére szóló feladata. Az általános műveltséghez az eredmények, kölcsönhatások bizonyos szinten való ismerete szükséges. A tudomány és művészet hat egymásra, felhasználhatja egymás eredményeit. Gondoljunk példaként az anatómiai ismeretek, a geometria /perspektíva/ vagy a renaissance idején a természettudomány körébe tartozó fogalmakat közös néven nevezett "matematika" felhasználására.

A XX. században a technika fejlődése a természet mélyebb megismeréséhez segít minden eddigi kornál szélesebb területen. A művészet vajon figyelmen kívül hagyhatja-e, nélkülözheti-e ebben a forradalmi korszakban azt a segítséget, amellyel feltárulnak, gazdagodnak a világegyetemről alkotott ismereteink? A művészet feladata közé tartozik ennek a mind jobban ismert világnak a maga eszközeivel egy új oldalról való emberközelbe hozatala, köztudatba vitele. A történelem folyamán a művészet ismerttetett meg és népszerűsített számos dolgot.

Minél több vizuális élmény ér valakit, annál többet tud meglátni egy képzőművészeti alkotásban. A művészet a sokból a lényegeset emeli ki, összefüggéseket mutat meg. Minden időszak tudása nyomot hagy korának művészetén. Ezért a régi eredményeket csak annyiban szabad felhasználnia, amennyiben könnyíteni tudnak az új kifejezésé-

ben. Nagyon sokszor a technikai felkészültség megszerzésében ad segítséget. A művészeknek a tudománnyal karöltve kell haladniuk, "hogyminden lerombolt ábrándunk helyébe egy új, életképes gondolatalkotmányt építsenek." /Kosztolányi/

A művészek sokat éreznek a körülöttük forgó világból, de csak kevesen vannak közöttük, akik az újonnan megfigyelt valóságot értelmezni és megjeleníteni képesek. Zavaros, álmodern produktumok hemzseghetnek a műtermekben. A legújabb kor művészete sok új anyagot kapott a vegyipartól, amelyek felhasználása formailag is tudja segíteni az új tartalom kifejezését. Valamikor a bronz megjelenése is stílusformáló volt. Az új anyagok alkalmazása elkerülhetetlen.

Az újat nagyon sokszor a legkiválóbb elmék se képesek azonnal elfogadni. Az a nemzedék, amelyik kiskorától fogva a zenében, irodalomban, képzőművészetben jelentkező új áramlatok hatása alatt nő fel, már nem találja annyira idegennek, mint az idősebbek.

A történelem a jelentős, de keletkezésük idején meg nem értett műveket általában az őket megillető helyre teszi. Több generáció után is születhetnek emberek, akik megtalálják a velük közös élményt. Sok nagy mester ma aratja azt a sikert, amely életében nem jutott neki. Sok mindent ki lehet számítani, de az izlésváltozás bonyolult folyamatát alig lehet előre látni. Ez némi óvatosságra is kell, hogy intsen. Felmérhetetlen az a kár, melyet az elmarasztaló kritika már tett. Az elmúlt évtizedek bizonyítják, hogy a társadalmi átalakulás és a hétköznapi izlés nem tart lépést egymással. A művészetnek gyönyörködtetésen, jó közérzet kialakításán túl feladatokat is vállalnia kell. Segítenie kell a világ alapsabb megismerését. Amit a tudomány felfedez, azt sajátos eszközeivel a nagyobb nyilvánosság elé kell tárnia, ha megújulni, tovább lépni akar.

... Az ifjúságot nevelőknek nagy feladata az esztétikai dzsungelben utat vágni, és tanítványaikat segíteni a bonyolult kérdések közötti eligazodásban. Ehhez azonban a tanároknak is sokat kell tanulniuk, hogy jól taníthassanak.

LEHEL ISTVÁN

RIGÓ BÉLA: HOVA TETTED AZ EMBERI ARCOT?

- Hova tetted az emberi arcot?

Belebontottad a barna
görbe gomolyagba,
vörös vonalba,
sárga spirálba,
kékszin korongba, karikákba,
kanyarokba és körökbe;
vontál fehér, fekete lapokon át
piros pontot, zöld diszsonanciát,
s beletördelted, hogy megmaradjon
örökre,
mint a gyémántba karcolt
sikoltás.

- De hova tetted az emberi arcot?

Belebontottad a borzolt
madarak tolltarajába,
riadó, robogó lovakba,
bőszült busa bikákba,
lágycsápú mikrotitokba;
kézbe és mozdulatokba.

Lomhán bolydul a bánat,
örvénylik a fürgeteg öröm,
pattanva ivel a vágy,
ernyed a kétségbeesés.

Két vonal egymásnak mered,
mint kegyetlen köröm,
féktelen fog - vagy ölelés.

A csendes csók helyett
az összefont végtagok

vivják a szerelmet és a harcot,

Mert minden harc itt és minden szerelem.

- Hova tetted az emberi arcot?

Megölted a szemet.

Mona Lisát, a mosolygó végtelent,

Rembrandtot, a megbúvó szentet,

a kubisták szétvagdalt emberhalmazából

kimeredt óriás szemet.

Vagy mégsem ölted.

Ők értik a testükbe tört fényt.

Te nem életet alkotsz,

magát a törvényt,

a mozdulatot, a vázat,

a lényegét,

amely a színek lázadt

lobogójával tör ki az elnyomó valóság mögül.

Győztél. Köröskörül

hökken, alázatos fejünk fizeti a sarcot.

- De hova tetted az emberi arcot?

Bebörtönöztél a harmóniádba.

De kívül két-arcú a föld.

Félelmet sugárzik a halál

- majd nem fakad a megölt

tetemek tornyából élet!

Ott ellenség van, nem absztrakt küzdelem!

Két-arcú a föld - kétféle arcú az ember,

kétféle és hárommilliárd-féle.

Itt nincsen arc, csak a vértelen

bölcsességbe higgadt értelem.

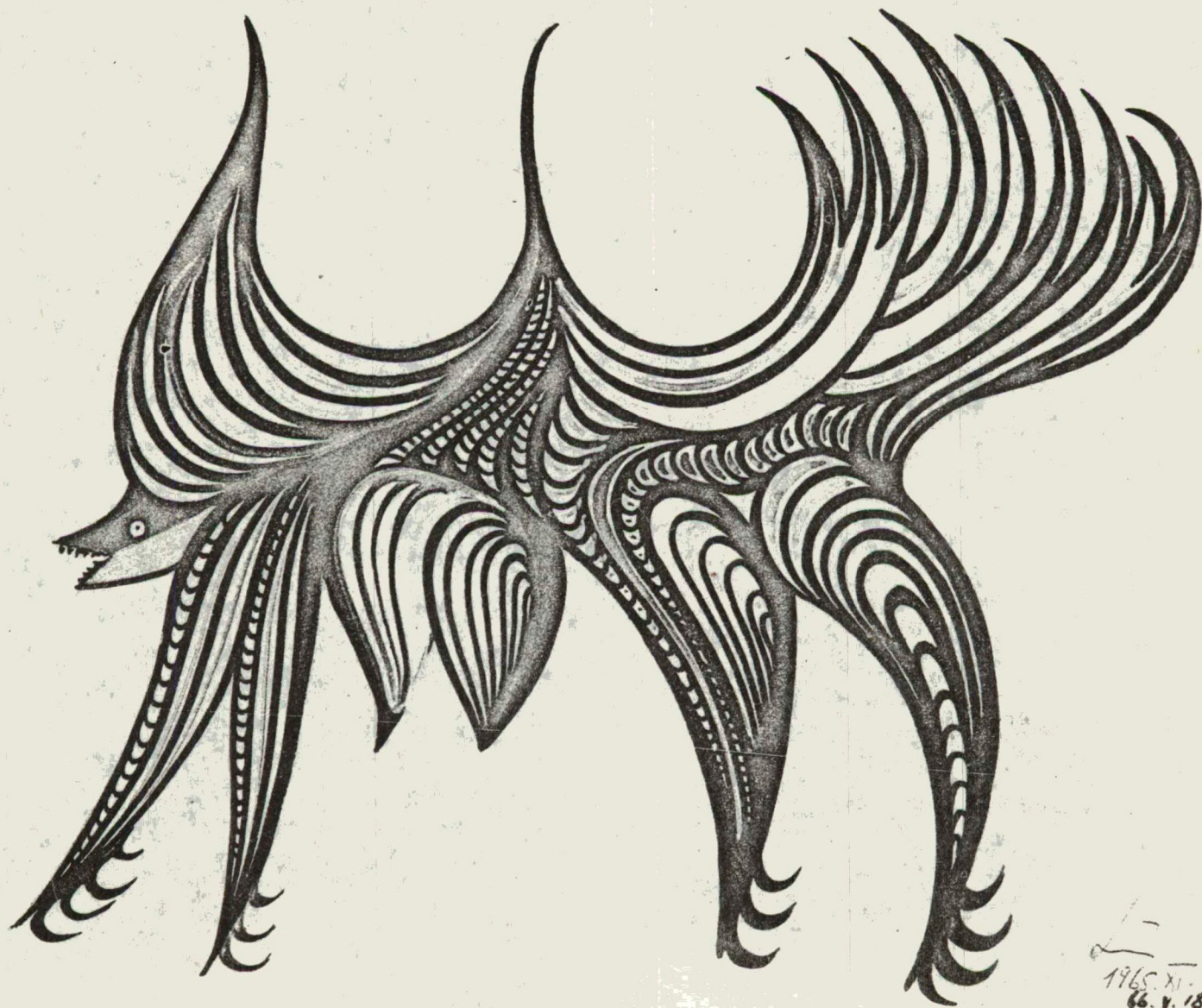
Adj nekünk hát valami valót, valami torzat,

valami ostoba véletlen kudarcot,

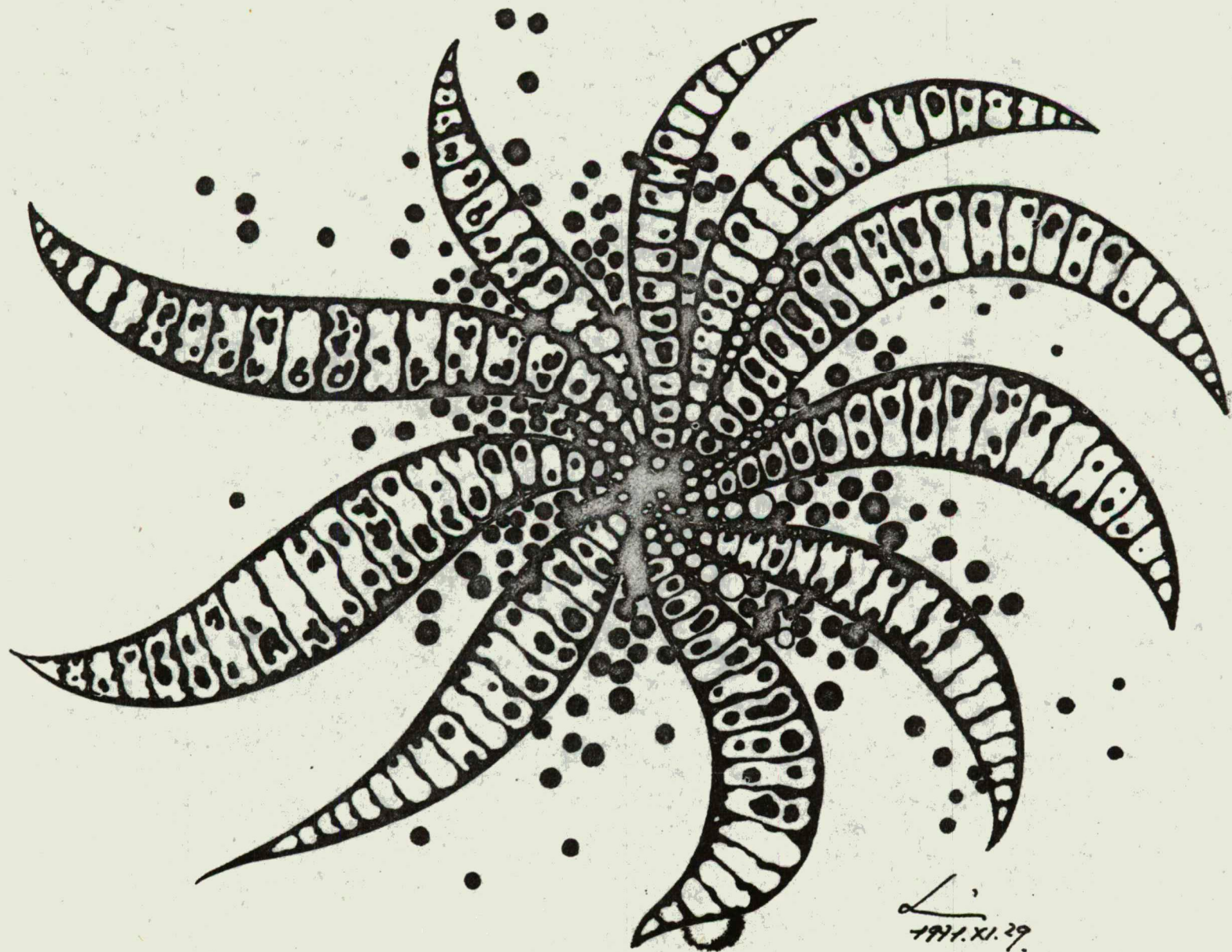
- kétféle arcú a világ!

Hova tetted az emberi arcot?

/Megjelent: Szegedi Egyetem, I.évfolyam 1.sz. 1963/II.15./

1965. XI. 13
66. v. 18.

1971.XI.29

1943.2.15.

TARTALOMJEGYZÉK:

WITTMAN TIBOR /1923-1972/.....	3. old.
Dr. Wittman Tibor magyar történeti munkássága.....	4. "
/dr. Szántó Imre/	
A kutató történész /dr. Anderle Ádám/.....	5. "
Wittman Tibor /1923-1972/ /dr. Makkai László/.....	7. "
/fordította: Majoros István/	
A pedagógus Wittman Tibor /Nagy-György László/.....	12. "
Levélféle Wittman Tiborról /Kukovecz György/.....	14. "
Megemlékezések, dokumentumok, recenziók.....	18. "
/Összeállították: Tóth Annamária, Majsa József, Csernus Sándor/	
A földközi-tengeri feudális társadalmak a középkorban...	30. "
/Összeállították: Csejtei Dezső, Csajági Réka, Csernus Sándor/	
Dr. Wittman Tibor műveinek bibliográfiája/Anderle Ádám/.	46. "
Dr. Wittman Tiborhoz készített szakdolgozatok jegyzéke..	53. "
Dr. Wittman Tibor által tartott előadások.....	53. "
A dr. Wittman Tibor által meghirdetett speciális kollégiumok.....	55. "
/Összeállította: Ordasi Gyula/	
A Wittman-hagyaték sorsa /Harci Tibor/.....	56. "
LEHEL ISTVÁN /1917-1973/ /dr. Hajdu Péter egyetemi tanár	
Lehel István ravatalánál elhangzott gyászbeszédének felhasználásával összeállította: Zombori István/	
"Vigyázzunk jobban értékeinkre" /Kulka Eszter/.....	62. "
Lehel István, a művész /Petrovics István/.....	65. "
A kiállításokról... /Schwarz Klára/.....	67. "
A dr. Lehel Istvánhoz írt szakdolgozatok jegyzéke.....	69. "
A dr. Lehel István által meghirdetett speciális kollégiumok /Összeállította: Ordasi Gyula/.....	69. "
Az ifjúság esztétikai nevelése /Lehel István/.....	70. "
Rigó Béla: Hova tette az emberi arcot?.....	75. "
/vers/	

F. k .: Dr. Hevesi János tud. rektorhelyettes

Készült a JATE sokszorosító műhelyében, Szeged
Engedélyszám : 169/1974 Méret : A/4
Példányszám : 250 F.v.: Lengyel Gábor